

^{1262H} **ROMA USÛL HUKUKUNDA UYGULANAN *BONA FIDES* İLKESİNİN GÜNÜMÜZ MEDENÎ USÛL HUKUKUNA YANSIMALARI**

(REFLECTIONS OF THE PRINCIPLE OF *BONA FIDES* APPLIED IN ROMAN PROCEDURAL LAW ON MODERN CIVIL PROCEDURAL LAW)

Dr. Öğr. Üyesi Fikret Sami TİYEK ^{1263*}
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YEŞİLLER ^{1264**}

ÖZ

Roma yargılamasında tarafların kötüniyetli davranışlarının önlenmesi için bona fides ilkesinden hareketle birtakım düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Böylece, tarafların yargılamanın seyrine zarar verecek güvene aykırı davranışları bona fides'in ihlaline dayandırılmış ve yargılamanın kötüniyetten uzak yapılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bona fides'in ihlali, dürüst bir insanın davranması gerektiği gibi davranmamak, bilinçli olarak iyiniyeti ihlâl etmektir. Bu bağlamda da yargılamada bona fides'in gereğini yerine getirmeyen tarafların sorumluluklarının kusura dayandırıldığı söylenebilir.

Bu çalışmada, Roma usûl hukukunda kendisine yer bulan bona fides ilkesinden hareketle Türk medenî usûl hukuku bakımından dürüstlük kuralı çerçevesinde bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, bona fides'in Roma usûl hukukundaki uygulamaları incelenmiş ve günümüz medenî usûl hukukunda dürüstlük kuralı ve doğruyu söyleme ödevi bağlamında öngörülmüş bulunan hukukî düzenlemeler, yani yaptırımlar ve önlemler üzerinde açıklamalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bona Fides, Dürüstlük Kuralı, Doğruyu Söyleme Ödevi, Roma Usûl Hukuku, Medenî Usûl Hukuku.*

^{1262H} Eserin Dergimize geliş tarihi: 25.03.2025. İlk hakem raporu tarihi: 03.04.2025. İkinci hakem raporu tarihi: 09.04.2025. Onaylanma Tarihi: 17.04.2025.

^{1263*} Doktor Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Anabilim Dalı. Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-6755-066X.

^{1264**} Doktor Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Roma Hukuku Anabilim Dalı. Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-7836-5654.

Esere Atıf Şekli: Fikret Sami Tiyek & Mehmet Yeşiller, “Roma Usûl Hukukunda Uygulanan Bona Fides İlkesinin Günümüz Medeni Usûl Hukukuna Yansımaları”, YÜHFD, C.XXII, 2025/2, s.887-934.

ABSTRACT

In the Roman jurisdiction, certain regulations were made under the principle of bona fides in order to prevent behaviors arising from malicious intentions of the parties. Thus, behaviors contrary to trust that would harm the course of the proceedings were based on the violation of bona fides and the proceedings were tried to be conducted avoiding malicious intentions. Violation of bona fides means not acting as an honest person should act and consciously breach of this principle. In this context, it can be stated that the liability of the parties who do not fulfill the requirements of bona fides in the proceedings is based on fault.

In this article, considering the principle of bona fides, which has found its place in Roman procedural law, an examination is carried out within the framework of the rule of honesty in terms of Turkish civil procedural law. In this context, the implementation of bona fides in Roman procedural law is evaluated and explanations are made about legal regulations, sanctions and precautions in the context of the rule of honesty and the duty to tell the truth in today's civil procedural law.

Keywords: *Bona Fides, Rule of Honesty, Duty to Tell the Truth, Roman Civil Procedural Law, Civil Procedural Law.*

GİRİŞ

Çalışmanın amacı; Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda birçok defa kendisine yer bulan dürüstlük kuralı ve doğruyu söyleme yükümlülüğünün ne şekilde ortaya çıktığı, buna aykırı davranışların nasıl değerlendirildiği hakkında örnekler verilerek Roma hukukuyla günümüz medenî usûl hukuku arasında bağlantı kurmaktır. Bu bağlamda da Roma hukukunun *bona fides* ilkesi, Roma usûl hukuku bakımından değerlendirilmekte; bu ilkeye atfedilen önem ve tarafların yargılamada bu ilkeye aykırı davranışlarına karşı ne gibi yaptırımların öngörüldüğüne ilişkin bilgi verilmektedir.

Türk hukukunda özel hukukun kapsamı içinde yer alan medenî usûl hukuku ile diğer hukuk dalları arasındaki ilişki sürekli tartışılmış, bu itibarla çok farklı tespitler yapılmış, kimi zaman usûl hukuku kamu hukuku bütünü içinde değerlendirilmiş ve sonucunda bugün kabul ettiğimiz şekliyle bir özel hukuk dalı olduğu konusunda fikir birliğine varılmıştır. Adlî yargının kapsamında yer alan hukuk ve ceza mahkemeleri ile idarî yargı bütünü içinde yer alan idare mahkemelerinin ilk derece yargılaması işlevinin yürütülmesinde çeşitli usûl kuralları benimsenmiştir. Nitekim, adlî yargı bütünü içinde yer alan medenî usûl hukukunun 6100 sayılı Hukuk

Muhakemeleri Kanunu esas alınarak işlev gördüğü, diğer yargı alanlarında da 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde olduğu gibi etkilerinin bulunduğu da bir gerçektir.

Adlî yargı içinde yer alan medenî yargının, medenî hukuk hükümleriyle bağlantısı da sıkça tartışma konusu yapılmış, bu kapsamda da medenî usûl hukuku ve medenî hukuk ilişkisinin ne ölçüde sıkı olduğuna ilişkin çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Medenî usûl hukukunun amacının gerçekleşebilmesi için de medenî hukuktan kaynaklanan hakların kullanılması, yargılamada tartışılması, çekişmesiz yargıya ilişkin taleplerin görülüp karara bağlanması aşamasında belirli ilkelerin kabul edilerek onlara göre hareket edilmesi şarttır. Yargılamanın sükreleri arasındaki ilişkide kabul edilecek ilkeler bağlamında, eski Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu'nun aksine, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 24 ila 33. maddeleri arasında somut birtakım düzenlemeler getirilmiştir. Bunlardan birini de 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan ilkeden hareketle Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesinde düzenlenen “dürüstlük kuralı” oluşturmaktadır. Roma hukukunda benimsenen *bona fides* ilkesinin Roma usûl hukukunda nasıl hayata geçirildiğinin açıklanması ve Türk medenî usûl hukukundaki yansımalarından örnekler verilmesi, bu kuralın daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olacaktır.

Günümüz maddî özel hukuku, kişiler arasındaki malvarlığını ilgilendiren veya kişisel nitelikli olan hukukî ilişkilerin düzenlenmesini konu edinir¹²⁶⁵. Usûl hukuku ile maddî hukuk arasındaki ilişkiyi açıklamak üzere öne çıkan iki görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre, medenî usûl hukuku, medenî hukuktan ayrı ve bağımsız bir alan değildir, bir bütün oluşturur¹²⁶⁶. Medenî usûl hukuku bir anlamda medenî hukuktaki hakların tanınması, tespiti ve yerine getirilmesi hususunda yaptırım konumundadır. Yani medenî hukuktan kaynaklanan bir hak tespit edilemiyorsa, tanınmıyorsa ve yerine getirilmiyorsa bunun yaptırımını medenî usûl hukuku sağlayacaktır¹²⁶⁷. Bu görüşe göre medenî usûl hukuku medenî hukukun tamamlayıcısı konumundadır. Özel hukukun yaptırım teşkil eden hukuk alanı medenî usûl hukuku olarak kabul edilmektedir. İkinci ve bugün için kabul edilen görüşe göre, medenî usûl hukuku ile medenî hukuk arasındaki işlevsel bağıllık, medenî usûl hukukunun, medenî hukuktaki hakların tespit edilmesi,

¹²⁶⁵ Arslan, R.: Medenî Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, Ankara 1989, s. 37.

¹²⁶⁶ Arslan, s. 39; Tanrıver, S.: Medenî Usûl Hukuku, C. I, Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, 6. Baskı, Ankara 2024, s. 136.

¹²⁶⁷ Arslan, s. 40.

tanınması ve yerine getirilmesine hizmet etmesi şeklinde ortaya çıkar¹²⁶⁸ ve medenî usûl hukuku, medenî hukukla işlevsel açıdan bağa sahip olsa da hem ondan bağımsız hem de kendine özgü kurum ve kavramları bulunan bir alandır¹²⁶⁹. Dolayısıyla medenî usûl hukukuyla medenî hukuk arasında sıkı bir bağlantı bulunmakta olup, dürüstlük kuralı her iki alanda da uygulanır¹²⁷⁰. Nitekim, günümüz medenî usûl hukukunda geçerlilik taşıyan dürüstlük kuralı, görünüşte maddî ve usûl hukukuna uygun olsa da, gerçekte dürüstlük kuralına aykırı işlemlerin önlenmesi işlevini de görmektedir. Bu durum Roma hukukundan kaynaklanan *bona fides* ilkesinin, günümüzde daha da geniş biçimde uygulanması sonucunu doğurmaktadır¹²⁷¹.

Bu çalışmanın esas konusu; *bona fides* ilkesinin, kişilerin kendi aralarındaki özel hukuk ilişkilerinde hakların kullanılması ve borçların ifası sırasında dürüst davranmaları gerektiği ilkesinden hareketle, medenî usûl hukukumuz bağlamında mahkemelerin önüne gelecek bir uyuşmazlıkta yargılama süreçlerinin dürüst davranma yükümlülüklerinin ne şekilde ortaya çıktığına ilişkin örnekler gösterilerek bir değerlendirme yapılmasıdır. Ancak çalışmamızda, davanın açılması ve yürütülmesiyle usûlî olanakların kullanılmasında dürüstlük kuralına aykırı davranışlar bazında bir inceleme yapılacak; medenî usûl hukukunda da işlerlik kazanan doğruyu söyleme ödevi¹²⁷² detaylıca irdelenmeyecektir.

1. MEDENÎ USÛL HUKUKUNUN AMACI

Medenî usûl hukukunun amacı, doktrinde maddî hukuktan kaynaklanan subjektif hakların korunması ve gerçekleştirilmesi¹²⁷³, objektif hukukun tesis

¹²⁶⁸ Arslan, s. 43-44.

¹²⁶⁹ Tanrıver, s. 136.

¹²⁷⁰ Arslan, s. 46; Arslan, R./Yılmaz, E./Taşpınar Ayvaz, S./Hanağası, E.: Medenî Usul Hukuku, 10. Baskı, Ankara 2024, s. 171; Edis, S.: Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara 1989, s. 301-302; Yılmaz, E.: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. I, 3. Baskı, Ankara 2017, s. 792.

¹²⁷¹ Sungurtekin Özkan, M./Türkoğlu Özdemir, G.: Roma Hukukundan Günümüze Medeni Yargılamanın Esasları, Ankara 2008, s. 18.

¹²⁷² Alangoya, Y.: Medenî Usûl Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler, İstanbul 1979, s. 118; Alangoya, Y./Yıldırım, K./Deren-Yıldırım, N.: Medeni Usul Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2009, s. 283; Arslan, s. 115; Bilge, N./Önen, E.: Medenî Yargılama Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Ankara 1978, s. 299-301; Daha detaylı bilgi için bkz. Kurt Konca, N.: Medenî Usûl Hukukunda Tarafların Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü, Ankara 2016, s. 147 vd.; Tercan, E.: Medeni Usul Hukukunda Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü (Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5, S. 1-2, Y. 1996, s. 188-212).

¹²⁷³ Alangoya/Yıldırım/Deren Yıldırım, s. 4; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 49; Atalı, M./Ermenek, İ./Erdoğan, E.: Medenî Usûl Hukuku, 7. Bası, Ankara 2024, s. YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

edilmesi ve hukuk düzeninin korunması, taraflar arasında hukukî belirlilik ve hukuk barışının sağlanması¹²⁷⁴, adaletli bir şekilde karar verilmesi¹²⁷⁵ ve hukukun çizdiği sınırlar içinde kalmak koşuluyla gerçeğe ulaşmak¹²⁷⁶, uyuşmazlıkların hukuka uygun biçimde ve akılcı yöntemle çözümü¹²⁷⁷ şeklinde farklı biçimlerde ifade edilmiştir¹²⁷⁸.

Buradan yola çıkarak, medenî usûl hukukunun, maddî hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülüklerin tanınmasını, tespitini ve yerine getirilmesini sağlamak suretiyle gerçeğe ulaşılması amacını taşıdığı söylenebilir. Aynı zamanda bu amaç, hukukun çizdiği sınırlar içinde ve adlî yolla sağlanmalıdır. Bir başka ifadeyle medenî usûl hukukunun amacı, uyuşmazlıkların hukuk devleti ilkesi çerçevesinde değerlendirilip makul süre içinde sonuçlandırılmasıdır¹²⁷⁹.

Bu itibarla, bir yargılamanın amacına ulaşmasında taraflara ve mahkemeye tanınmış birtakım hak ve yükümlülükler uyulması gerekir ki, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesinde kendisine yer verilen dürüstlük kuralı ve doğruyu söyleme yükümlülüğü, davanın açılmasından, dava malzemesinin toplanmasına, delillerin mahkemece değerlendirilmesine ve hükme dayanak yapılması aşamasına kadar dikkate alınmalıdır¹²⁸⁰. Hem tarafların bu ilkeye riayet etmesi hem de hâkimin bu kuralları gözeterek hareket etmesi, hukukî güvenliğin sağlanmasına hizmet edebilecektir¹²⁸¹. Nitekim, adil bir yargılamadan bahsedilebilmesi ve gerçeğin ortaya

11; **Taşpınar, S.:** Medenî Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu (Av. Dr. Faruk Erem Armağanı, Ankara 1999, s. 759-787), s. 760.

¹²⁷⁴ **Arslan, s. 38; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 49.** Kesin hüküm ve hak düşürücü sürelerin mevcudiyetinin, hukuksal barışın sağlanması amacıyla gerçeğe ulaşılma amacını sınırlayacağı hakkında bkz. **Alangoya/Yıldırım/Deren-Yıldırım, s. 6; Arslan, s. 38-39.**

¹²⁷⁵ **Yılmaz, s. 852.** Doktrinde, şekil kurallarının, hâkimlerin keyfî davranışlarda bulunmalarını engellediği, onların tarafsızlıklarını temin etmek suretiyle adil olmalarını sağladığı; böylece yargılama sonunda verilen kararın hem tarafları hem de toplumu tatmin edecek adil bir karar olacağı ifade edilmiştir. Bkz. **Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 19.** Medenî usûl hukukunun amacının adaletli bir şekilde karar verilmesi konusunda aksi yöndeki görüş için bkz. **Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 12.**

¹²⁷⁶ **Kurt Konca, s. 48-49; Tanrıver, s. 126-127.** Yargılamanın amacının şekli gerçeğe değil de, maddî gerçeğe ulaşmak olduğuna ilişkin görüş için bkz. **Karaaslan, V.:** Medenî Usul Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi, Ankara 2013, s. 55-59.

¹²⁷⁷ **Görgün, Ş./Börü, L./Kodakoğlu, M.:** Medenî Usûl Hukuku, 13. Baskı, Ankara 2024, s. 7.

¹²⁷⁸ **Özbay, İ.:** Grup Davaları, Ankara 2009, s. 31.

¹²⁷⁹ **Tanrıver, s. 135.**

¹²⁸⁰ **Kurt Konca, s. 49.**

¹²⁸¹ **Tanrıver, s. 135.**

çıkarılabilmesi için, tarafların dürüstlük kuralına uygun davranmaları birbirleriyle ve mahkemeye olan ilişkilerinde dürüst ve samimi olmaları gerekmektedir¹²⁸².

2. ROMA USÛL HUKUKU

I. Genel Bilgi

Geçimini kendi üretimi ile sağlayan kimseler tarafından kurulan Roma şehir devletinin imparatorluğa kadar uzanan süre zarfında; toplumsal, ekonomik, siyasî ve idarî yapısının doğaldır ki değişip geliştiği görülmektedir. Roma'nın maddî hukukunun da bu değişime ayak uydurduğu; hakların korunması ile yargılamanın da bu değişime paralel olarak farklı usûllerde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Roma'nın ilk dönemlerinde adaletin sağlanmasının kişilere bırakıldığı; usûl hukukunun, kişilerin kullanacak olduğu kuvvetin devlet tarafından düzenlenmesi fonksiyonundan ibaret olduğu görülmektedir¹²⁸³. Daha sonra kargaşanın önüne geçmek için Roma Devleti kişilerin anlaşmazlıklarına müdahale etmeye başlamış, uyuşmazlıklarda kişilerin güç kullanıp kullanmayacaklarını ve eğer kullanacaklar ise bunu nasıl kullanacaklarını düzenlemekle yetinmiştir¹²⁸⁴. Krallık Dönemi'nde ise, devlet otoritesinin sağlanması amacıyla kişilerin kendilerinin haklarını elde etmelerinin yasaklandığı ve hakların korunmasının devletin tekeline alındığı görülmektedir¹²⁸⁵.

Romalıların hakların tanındığı maddî hukuk ile hakların ileri sürüldüğü yargılama hukuku arasında bir ayrım yapmadıkları; dolayısıyla günümüzde özel hukuktan gelen talep hakkı ile yargılama hukukundan gelen dava hakkı

¹²⁸² **Özekes, M.:** Yargılamada Dürüstlük Kuralına Aykırı Davranan Taraf Aleyhine Hükmedilecek Vekalet Ücreti, (Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi 1, Y. 2005, s. 29-49), s. 32.

¹²⁸³ **Gürten, K.:** Roma Hukuku'nda Hakkaniyet (Aequitas), Ankara 2008, s. 67; **Hausmaninger H./Selb W.:** Römisches Privatrecht, Wien 1997, s. 483; **Kaser, M.:** Römisches Privatrecht, München 1986, s. 349; **Söğütlü, Ö.:** Roma Özel Hukuku, Ankara 2022, s. 188; **Tahiroğlu, B./Erdoğan B.:** Roma Usul Hukuku, İstanbul 1997, s. 7; **Türkoğlu Özdemir, G.:** Roma Medenî Usul Hukukunda *Formula* Yargılaması, (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, C. 7, Y. 2005, s. 167-212), s. 168; **Türkoğlu Özdemir, G.:** Roma Usul Hukukunda "Plus Petit" Yasağı ve Medenî Usul Hukukundaki Davayı Genişletme ve Değiştirme Yasağına Olan Etkileri, Ankara 2004, s. 21; **Umur, Z.:** Roma Hukuku Ders Notları, İstanbul 1999, s. 221.

¹²⁸⁴ **Karadeniz Çelebican, Ö.:** Roma Hukuku, Ankara 2005, s. 270-271; **Umur, Z.:** Roma, s. 221.

¹²⁸⁵ **Gürten, K.:** s. 67; **Tahiroğlu/Erdoğan B.:** s. 7.

ayrımının Roma’da olmadığı görülmektedir¹²⁸⁶. Sevk etmek, yürütmek, yönlendirmek anlamındaki *agere*’den gelen yargılamayı harekete geçiren *actio*’nun, hakkının ihlal edildiğini düşünen kimsenin yargı organlarına başvurarak hak sahibi olduğunu iddia etmek suretiyle buna uygun yaptırımların uygulanması talebinde bulunma yetkisi olarak tanımlandığı görülmektedir¹²⁸⁷. Zira *Iustinianus* da *Institutiones*’inde *actio*’yu “... *dava, kişinin hakkı olanı hâkim önünde dava etmesinden başka bir şey değildir*” şeklinde ifade etmiştir¹²⁸⁸.

Bugün için *dava*, maddî hukuktan kaynaklanan bir hakkı başkası tarafından tanınmayan ya da tanınmama ihtimaliyle veya haksız bir taleple karşılaşan kişinin, mahkemeden medenî usûl hukuku kurallarına uygun şekilde hukukî koruma talep etmesi olarak ifade edilmektedir¹²⁸⁹. *Dava* hakkı ise, hak arama özgürlüğünün kullanım biçimlerinden birisini oluşturmakla birlikte, maddî hukukun tanıdığı hakların yargı organları önünde ileri sürülebilmesi yetkisi şeklinde ortaya konulabilmektedir¹²⁹⁰. Benzer şekilde Roma’da *actio* kavramı da bir kişinin kendisine ait olduğu iddiasıyla bir malı, bir hakkı ya da bir alacağı yargı mercilerine başvurarak talep edebilme hakkı, *dava* hakkı olarak ifade edilmektedir¹²⁹¹.

II. Roma Hukukunda Yargılama Sistemleri

Roma’da hakların farklı özellikleri olan iki farklı yargılama sistemi içinde korunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi, Krallık Dönemi’nden başlayıp M. S. 342’ye kadar süregelen, devletin yönetimi ve kontrolünde olmakla birlikte özel kişiler tarafından yürütülen özel yargılama sistemidir (*ordo iudiciorum privatorum*)¹²⁹². Özel hukuka ilişkin uyuşmazlıklarda

¹²⁸⁶ Kaser, *Privatrecht*, s. 348; Söğütlü, s. 183–184; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 9, dn. 8; Tamer, D.: *Roma Hukuku*, C. 1, İstanbul 2020, s. 109.

¹²⁸⁷ Günel, N.: *Roma Medenî Usul Hukukunda Yargılama Süreci ve İstinaf*, Ankara 2007, s. 25; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 7 vd.

¹²⁸⁸ *Digesta (D.) 44.7.51 (Celsus)*, *Iustinianus Institutiones (Iust., Inst.) 4.6. principium (pr.)*; Günel, *Yargılama*, s. 25; *Iustinianus: Institutiones*, Çev.: Ziya Umur, İstanbul 1955, s. 153; Karadeniz Çelebican, s. 265; Karakocalı, A.: *Roma Medeni Yargılama Hukuku ve Roma Eşya Hukuku Bakımından İstihkak Davası*, Ankara 2022, s. 21; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 8, dn. 4; Tamer, s. 122; Umur, *Roma*, s. 218.

¹²⁸⁹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.263; Tanrıver, s. 523.

¹²⁹⁰ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s.263; Tanrıver, s. 523.

¹²⁹¹ Umur, Z.: *Roma Hukuku Lügatı*, İstanbul 1983, s. 2.

¹²⁹² Günel, *Yargılama*, s. 27; Gürten, s. 67; Karadeniz Çelebican, s. 272; Karakocalı, s. 52; Küçükgüngör, E.: *Roma Özel Hukuku’nda Delil ve İspat*, (Prof. Dr. Ali Bozer’e Armağan, Ankara 1998, s. 477-497), s.477; Söğütlü Erişgin, Ö.: *Roma Hukuku’nda Yargıcın Reddi (Recusatio)*, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 51, S. 1, Y. YUHFD Vol. XXII No.2 (2025)

uygulanen ve bu nedenle “Özel Yargılama Sistemi” olarak adlandırılan bu yargılama sistemi *legis actio*’lar (özel dava biçimleri) ve *formula* (yazılı belge) usûlü olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı¹²⁹³. Yargılamada etkili olanlara göre *legis actio*’lar usûlü rahiplerin yargılaması, *formula* usûlü ise *praetor*’ların yargılaması olarak ifade edilmekteydi¹²⁹⁴. İkincisi ise, Roma’da M. S. 342’den *Iustinianus* Dönemi’nin sonuna kadar devam eden, yargılama yetkisinin tamamen devlet eliyle imparator ile kendisi tarafından atanan yargıçlar tarafından yürütüldüğü sistem dışı yargılamadır (*cognitio extra ordinem*)¹²⁹⁵. Bürokratik yargılama olarak da adlandırılan bu sistem, Roma İmparatorluğu’nun sona ermesinden sonra da Bizans hukukunda ve Kanonik hukukta etkisini sürdürmüştür¹²⁹⁶.

Roma’nın en eski yargılama usûlü olan *legis actio*’lar usûlünün başlangıcının XII Levha Kanunu’ndan daha önceki döneme Krallık Dönemi’nin sonlarına kadar gittiği düşünülmektedir¹²⁹⁷. *Legis actio*’ların, kanunla tespit edilmiş olmalarından ve kanun gibi değiştirilemeyecek sıkı şekiller içinde ileri sürülmeleri gerektiğinden “*legis actiones*” şeklinde, yani “kanunî dava şekilleri” olarak adlandırıldıkları anlaşılmaktadır¹²⁹⁸. Dolayısıyla *legis actio*’lar, Roma’nın eski dönemlerinin şekilciliğinin etkisinde, değiştirilmesi söz konusu olmayan iddia olunan hakkın varlığını beyan etmeye yarayan dava kalıplarından ibaretti¹²⁹⁹. *Gaius*’un *Institutiones*’inde belirtilen bu dava kalıplarının ilk üç tanesi (*per*

2002, s. 97-115), s. 97; Söğütlü, s. 190; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 13; Türkoğlu Özdemir, Usûl, s. 169; Türkoğlu Özdemir, Plus Petit, s. 22; Umur, Lügat, s. 148; Yeşiller, F. B.: Eksik Borç, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2024, s. 71.

¹²⁹³ Akıncı, Ş.: Roma Hukuku Dersleri, 19. Baskı, Konya 2023, s. 109; Günal, Yargılama, s. 27; Karadeniz Çelebican, s. 275; Öcal, B.: Roma Medeni Usul Hukukunda Yargıcın Delilleri Takdiri, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 60, S. 3, Y. 2011, s. 523-570), s. 529; Söğütlü, s. 190; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 13; Tamer, s. 112; Türkoğlu Özdemir, Usûl, s. 169; Türkoğlu Özdemir, Plus Petit, s. 22; Üçer, M.: Roma Hukuku’na Giriş, İstanbul 2020, s. 237.

¹²⁹⁴ Söğütlü, s. 190.

¹²⁹⁵ Günal, Yargılama, s. 34; Karadeniz Çelebican, s. 274; Söğütlü Erişgin, Recusatio, 97; Söğütlü, s. 190; Tamer, s. 111; Türkoğlu Özdemir, Usûl, s. 169; Üçer, s. 237; Yeşiller, s. 71.

¹²⁹⁶ Rakochevich, M.: Bona Fides in Roman Civil Procedure, (Ius Romanum: Obligatio, 1/2021, s. 414-435), s. 418; Söğütlü, s. 190.

¹²⁹⁷ Hausmaninger/Selb, s. 484-485; Söğütlü, s. 192.

¹²⁹⁸ Tahiroğlu/Erdoğan, s.15; Umur, Ders, s. 229; Üçer, s. 238.

¹²⁹⁹ Akıncı, s. 110-111; Karadeniz Çelebican, s. 283; Öztekin, S.: Roma Medenî Usul Hukukunun Ana Hatları: Törenden Şekle; Hususî Adaletten Devlet Adaletine, (İstanbul Hukuk Mecmuası 51, S. 1-4, Y. 1985, s. 335-372), s. 339; Söğütlü, s. 192; Tamer, s. 114.

YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

sacramentum, per iudicis postulationem, per conductionem) hukukî anlaşmazlığın çözümlenmesine, dolayısıyla usûl hukukuna; diğerleri ise (*per manus iniectioem, per pignoris capionem*) yargılama sonucunda hükmün icrasına, yani icra usûlüne ilişkindi¹³⁰⁰. Sadece Roma vatandaşlarının yargılanmasının söz konusu olduğu *legis actio*'lar usûlü, *magistra* önünde gerçekleşen *in iure* ile özel yargıç önünde gerçekleşen *apud iudicem* aşamalarından oluşmaktaydı¹³⁰¹.

Legis actio'lar usûlü yabancılara dava ehliyetinin tanınmaması sebebiyle sadece Roma vatandaşlarına uygulanmakta; Roma vatandaşları ile yabancılar ve yabancıların kendi aralarındaki uyuşmazlıkların çözümlenmesinde uygulanamamaktaydı¹³⁰². Yine bu usûl, taraf ehliyetlerinin olmaması nedeniyle aile evlatlarına da (*filius familias*) uygulanamamaktaydı¹³⁰³. Ayrıca *legis actio*'ların sıkı kanunî kalıplara bağlı olmasından dolayı günün koşullarının ihtiyaçlarını karşılayamaması nedeniyle Roma'da *praetor*'lar tarafından *formula* usûlünün uygulanmaya başlandığı anlaşılmaktadır¹³⁰⁴. Roma'da belli bir süre *legis actio*'lar usûlü ile *formula* usûlü birlikte uygulansa da *formula* usûlünün *legis actio*'lar usûlüne göre daha şekilden bağımsız ve esnek olması ve *magistra*'nın takdir yetkisinin daha geniş olması nedeniyle en az yedi yüz yıl uygulanan *legis actio*'lar usûlünün yerini *formula* usûlünün aldığı anlaşılmaktadır¹³⁰⁵. *Formula* usûlünde *praetor*'ların geniş yetkilere sahip olması, yargılamanın disiplinini kontrol etmede ve tarafların yargılamadaki *bona fides*'e aykırı suistimallerini önlemede etkili olduğu görülmektedir¹³⁰⁶.

İmparator *Augustus* zamanından beri kira, denizcilik, vasi tayini, şeref ücreti gibi uyuşmazlıklarda uygulanan *cognitio extra ordinem*'in IV.

¹³⁰⁰ *Gaius Institutiones (Gai., Inst.) 4.12*; Karadeniz Çelebican, s. 282 vd.; Karakocalı, s. 54; Öztekin, s. 345; Söğütü, s. 193; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 16; Umur, Lügat, s. 112; Umur, Roma, s. 230; Üçer, s. 237-238; Watson, A.: Roman Private Law around BC 200, Edinburg 1971, s. 162.

¹³⁰¹ Hausmaninger/Selb, s. 485; Karadeniz Çelebican, s. 281 vd.; Kaser, Privatrecht, s. 350-351; Küçükgüngör, s. 479-480; Söğütü, s. 192 vd.; Türkoğlu Özdemir, Plus Petit, s. 22, s. 27.

¹³⁰² Günel, Yargılama, s. 31; Gürten, s. 76-77; Karadeniz Çelebican, s. 292-293; Küçükgüngör, s. 484-485; Öcal, s. 539; Öztekin, s. 346; Söğütü, s. 194; Tamer, s. 117-118; Umur, Roma, s. 247; Üçer, s. 239.

¹³⁰³ Küçük, E.: Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis, Ankara 2013, s. 36-37.s. 46; Türkoğlu Özdemir, Usûl, s. 179.

¹³⁰⁴ Günel, Yargılama, s. 31 vd.; Gürten, s. 77; Küçük, s. 46; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 20; Tamer, s. 118.

¹³⁰⁵ Hausmaninger/Selb, s. 484; Karadeniz Çelebican, s. 292-293; Söğütü, s. 194.

¹³⁰⁶ Rakochevic, s. 426.

yüzyıldan itibaren *praetor*'luk makamının kaldırılması ile *Iustinianus* Dönemi'nin sonuna kadar Roma'da tek yargılama usûlü hâlini aldığı görülmektedir¹³⁰⁷. Bu yargı örgütünün başında imparator bulunmakta; genelde yargılama imparator tarafından atanan ve memur statüsündeki¹³⁰⁸ yargıçlar tarafından *legis actio*'lar ve *formula* usûlünden farklı olarak tek aşamada yürütülmekteydi¹³⁰⁹. Hâkime daha geniş yetkiler verilen bu yargılama usûlünde, karara karşı bir üst yargı organına başvuru hakkı (*appellatio*) bulunmakta olup, bugünkü usûl hukukumuzda çok yakın olduğu görülmektedir¹³¹⁰.

3. *BONA FIDES* KAVRAMI VE ROMA USÛL HUKUKUNDAKİ UYGULAMALARI

I. *Bona Fides* Kavramı

Latince'de iyi anlamındaki “*bona*” ile sadakat ve vefayı ifade eden “*fides*” kelimelerinden oluşan ve tespitinde etik ile genel hayat tecrübelerinin yer aldığı *bona fides*; adaletin (*iustitia*) ve hakkaniyetin (*aequitas*) sağlanmasının söz konusu olduğu durumlarda en makul ilke olarak dikkat çekmekteydi¹³¹¹. Hukuk düzeni hem yanılmış ve bilmeyen kimsenin durumu ile ilgilenme ihtiyacı duymuş; hem de kişilerin davranışlarında dürüst ve namuslu olarak hareket etmelerini istemiştir¹³¹². Birbirinden farklı bu iki husus günümüz hukuklarında subjektif ve objektif iyiniyet olarak ayrı ayrı ele alınmaktadır¹³¹³. Roma hukukunda ise *bona fides* ilkesinin, hem iyiniyeti karşılayacak şekilde subjektif anlamıyla; hem de dürüstlük kuralını kapsayacak şekilde objektif anlamı ile ele alındığı görülmektedir¹³¹⁴. Dürüstlük anlamıyla ilk kez kaynaklarda *Cato*'nun *De Agricultura* adlı eserinde kullanılan *bona fides* kavramı objektif açıdan ele

¹³⁰⁷ Günal, Yargılama, s. 34, s. 35; Karadeniz Çelebican, s. 313; Öztekin, s. 361-362; Söğütü, s. 198; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 45; Umur, Roma, s. 278; Üçer, s. 241.

¹³⁰⁸ Küçükgüngör, s. 478; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 14, 16.

¹³⁰⁹ Söğütü, s. 199; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 46; Türkoğlu Özdemir, Plus Petit, s. 31; Üçer, s. 240. Sistem dışı yargılamada yargı örgütüne ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Söğütü Erişgin, Recusatio, s. 101 vd.

¹³¹⁰ Günal, Yargılama, s. 34, s. 35; Karadeniz Çelebican, s. 313; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 46-47.

¹³¹¹ Uçaryılmaz, T. Ş.: Bona Fides (Dürüstlük Kuralı), Ankara 2019, s. 68 vd.

¹³¹² Umur, Z.: Roma Hukukunda İktisabî Müruru Zamanda Hüsnüniyet, İstanbul 1956, s. 3. Subjektif iyiniyete ilişkin olarak bkz.: Günal, N.: Roma Hukukundan Günümüze Kazandırıcı Zamanaşımı ile Mülkiyetin İktisabı (Usucapio), Ankara 2006, s.82 vd.

¹³¹³ Umur, Hüsnüniyet, s. 3 vd. *Bona fides*'in içeriğine ilişkin olarak bkz. Uçaryılmaz, Bona Fides, s. 68 vd.

¹³¹⁴ Uçaryılmaz, Bona Fides, s. 68, s. 395.

alındığında; Roma hukukunda geçerli olan “*neque malitiis indulgendum est*”, yani “*hile ile kötülüğe hukuk düzeni tarafından izin verilemeyeceği ve buna tahammül edilemeyeceği*” ilkesi bakımından önem arz etmektedir¹³¹⁵. *Digesta*’da *Celsus*’a ait metinde yer alan “*neque malitiis indulgendum est*” ilkesi hem Roma hukukunda dürüstlük kuralının temelini belirtmekte; hem de günümüz hukuk düzenlerindeki yansımalarını da ifade etmektedir¹³¹⁶. Dürüstlük kuralı, hukuki ilişkilerde tarafların makul bir davranış sergilemelerini ve böylelikle karşı tarafın menfaatlerine dikkat etmek suretiyle güvenin korunmasını amaç edinen temel bir kuraldır¹³¹⁷. Dolayısıyla dürüstlük kuralı, kişilerin haklarını kullanılırken ve borçlarını yerine getirirken sergiledikleri davranışlarına sınırlama getiren, hukuka ahlâki bir temel kazandıran düzenleyici bir norm olarak karşımıza çıkmaktadır¹³¹⁸. Roma hukuk tarihinde *bona fides*’e ilişkin uygulamaların önce Roma usûl hukukunda ortaya çıktığı, daha sonra da sosyal değerlerin *bona fides* aracılığıyla hukuk düzenine alındığı görülmektedir¹³¹⁹.

Legis actio’lar usûlünde tarafların yargılamanın seyrine zarar veren davranışlarına önlem alınmaya başlandığı Roma hukuku kaynaklarından anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Dönemi’nin sonları ile *Principatus* Dönemi’nin başlarına denk gelen zamanda kanunlara, örf âdetlere ve rahip hukukçuların faaliyetlerine dayanan hukuk kurallarının günün koşullarına ayak uyduramadığı görülmekteydi¹³²⁰. Bu dönemde *bona fides*’i ve hakkaniyeti dikkate almak suretiyle maddî hukuk ile usûl hukuku kurallarının oluşturulup geliştirilmesinde yargılama görevini üstlenen *praetor*’ların önemli katkılarının olduğu görülmektedir¹³²¹. Özellikle *praetor*’lar tarafından tanınmış olan iyiniyet davalarıyla (*bonae fidei iudicia*) *bona fides*

¹³¹⁵ *Cato, De Agricultura* 14.3, D. 6.1.38 (*Celsus*), bkz. **Uçaryılmaz**, Bona Fides, s. 70; **Uçaryılmaz**, T. Ş.: Roma Hukukunda Sözleşmesel Bona Fides (Dürüstlük Kuralı) Kavramı ve Çağdaş Hukuka Etkisi, (Türkiye Barolar Birliği Dergisi 135, Y. 2018, s. 335-382), s. 339.

¹³¹⁶ **Uçaryılmaz**, Bona Fides, s. 70.

¹³¹⁷ **Uçaryılmaz**, Bona Fides, s. 70.

¹³¹⁸ **Akyol, Ş.**: Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, 2. Baskı, İstanbul 2006, s. 3. *Fides* kelimesinin ahlâki nitelikte kullanışları için bkz. **Umur**, s. 7 vd.

¹³¹⁹ **Oğuz, A.**: Hukuk Tarihi ve Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Uluslararası Ticaret Hukuku: (*Lex Mercatoria*) – Unidroit İlkeleri’nin *Lex Mercatoria* Niteliği, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 50, S. 3, 2001, s. 11-53), s. 15. Sosyal ve etik değerlerin hukuk düzenine geçişine ilişkin bkz. **Uçaryılmaz**, Bona Fides, s. 28 vd.

¹³²⁰ **Karagöz, H.**: Roma Hukukunda Adalet (Iustitia) ve Hakkaniyetin (Aequitas) Anlamı ve Gerçekleştirme Biçimi, (Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, C. 7, Y. 2020, s. 35-55), s. 38 vd.

¹³²¹ **Karagöz**, s. 47 vd.; **Söğütlü**, s. 170; **Umur**, Roma, s. 89 vd.

ilkesi hukuk alanında yerini almaya başlamıştır¹³²². İyiniyet davalarının *formula*'sında “iyiniyet gereği yapılması veya verilmesi gereken herşey” şeklinde genel bir ölçü belirlenmişti ve söz konusu davalarda iyiniyet ölçüsüne göre borcun içeriğini hâkim takdir etmekteydi¹³²³.

Bona fides'ten gelen yargılamanın seyrine zarar verebilecek durumlarda alınan önlemlerin *praetor*'lardan sonra da gelişerek yargılamanın bir parçası hâline geldiği görülmektedir. Ancak *bona fides* ilkesinin özellikle Klasik Hukuk Dönemi ile *Iustinianus* Dönemi'nde çok geniş oranda hukuka etki ettiği görülse de, hiçbir zaman günümüz hukuklarında olduğu gibi Roma hukukunda genel bir kural haline gelmediği anlaşılmaktadır¹³²⁴. Söz konusu bu önlemleri Roma usûl hukukuna ilişkin yargılama sistemlerinde ayrı ayrı incelemek yerinde olacaktır.

II. *Bona Fides*'in Roma Usûl Hukuku'ndaki Uygulamaları

A. *Legis Actio*'lar Usûlündeki Durum

İki aşamalı olan *legis actio*'lar usûlünün ilk kısmını oluşturan *in iure* aşamasında, hakkının ihlal edildiğini iddia eden taraf, hangi *legis actio*'nun kendi uyuşmazlığına ilişkin olduğunu, dolayısıyla kanunî dava şeklini ve kullanılacak olan sözleri tespit etmek suretiyle *magistra*'ya başvuruyordu¹³²⁵. Bu aşamada *magistra*, taraflar arasındaki anlaşmazlığın yargılama ile çözümlenmesine karar verirse, başvuru yapılan *legis actio* ve kullanılan sözlerin uyuşmazlık konusu ile uygun olup olmadığını incelerdi. Eğer yanlış *legis actio* ile başvuru yapılmışsa ya da seçilen *legis actio*'ya ilişkin doğru sözler kullanılmamışsa *magistra* bu durumda davayı reddetmekteydi¹³²⁶. Eğer anlaşmazlığa ilişkin doğru *legis actio* ile *magistra*'ya başvuru yapıp söylenmesi gereken sözler söylenmişse, bu durumda *magistra*'nın uygun bulduğu *actio*'nun özel yargıç önünde görülecek esaslarının tespit edildiği *litis contestatio*'ya geçilirdi¹³²⁷. Bu aşamada *magistra* tarafından uygun bulunan davanın özel yargıçlar huzurunda görülmesinde uygulanacak esaslar belirlendikten sonra, tarafların

¹³²² Hausmaninger/Selb, s. 502-503; Söğütlü Erişgin, Ö.: Roma Hukukunda Tarihsel Gelişimi İçerisinde Contractus (Sözleşme) Kavramı ve Sözleşmesel Sorumluluk Ölçütleri, Ankara 2016, s. 71; Uçaryılmaz, Sözleşmesel, s. 347; Umur, Hüsnüniyet, s. 6-7.

¹³²³ Rado, T.: Roma Hukuku Dersleri: Borçlar Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001, s. 36-37; Uçaryılmaz, Bona Fides, s. 101 vd.; Umur, Hüsnüniyet, s. 6-7.

¹³²⁴ Umur, Hüsnüniyet, s. 1.

¹³²⁵ Karadeniz Çelebican, s. 284; Öcal, s. 530; Söğütlü, s. 193.

¹³²⁶ Karadeniz Çelebican, s. 284; Umur, Roma, s. 233 vd.

¹³²⁷ Gürten, s. 74; Karadeniz Çelebican, s. 285; Küçük, s. 50; Söğütlü, s. 193; Yeşiller, s. 72.

belirlemiş oldukları özel yargıç önündeki *ordo iudiciorum privatorum*'un *apud iudicem* olarak adlandırılan ikinci aşamasına geçilmekteydi¹³²⁸. Özel yargıç seçildikten üç gün sonra uyuşmazlık tarafları yargıcın önüne çıkmak zorundaydı¹³²⁹. Aksi hâlde duruşmanın olduğu gün öğleye kadar beklenmekte, eğer gelmezse duruşmada hazır bulunmayan taraf davayı ve verilmiş ise *sacramentum*'u kaybetmekteydi¹³³⁰. Taraflardan birinin haklı bir mazereti olması nedeniyle duruşma günü bulunmaması durumunda XII Levha Kanunu'na göre özel yargıç tarafından kendisine süre verilmesinin mümkün olduğu görülmektedir¹³³¹.

Legis actio'lar usûlünde dava taraflarının her ikisinin de mutlaka yargılamada yer alması gerekmektedir¹³³². Davacı *in ius vocatio* olarak adlandırılan işlemle davalıyı *magistra* huzuruna gelmeye davet etmekte; eğer davet edilen kimse gelmezse davacı kendisini zorla getirme hakkına sahip olmaktaydı¹³³³. XII Levha Kanunu'nun ilk levhasında yer alan hükme göre, çağrılan kişi gelmez ya da gelmeyi reddederse, diğer tarafın orada hazır bulunan kimselerle bunu tespit edebildiği ve bir esir gibi yakalama hakkına sahip olduğu görülmektedir¹³³⁴. Böyle bir durumda davalının *magistra* huzuruna belirli bir günde çıkacağını garanti eden bir kefil (*vindex*) göstermesi de mümkündür¹³³⁵. Bugün için, usûlüne uygun şekilde davet edilmiş olmasına rağmen, duruşmaya mazeretsiz şekilde gelmeyen taraf bakımından, diğer tarafa sorulması kaydıyla yokluğuna ilişkin hükümlerin uygulanması ya da dosyanın işlemiden kaldırılması söz

¹³²⁸ Karadeniz Çelebican, s. 285-286; Küçük, s. 51-52; Öcal, s. 530; Öztekin, 343-344; Rakochevic, s. 423; Söğütü, s. 191.

¹³²⁹ Karadeniz Çelebican, s. 286; Türkoğlu Özdemir, Plus Petito, s. 25; Umur, Roma, s. 241.

¹³³⁰ Kaser, s. Prator, s. 352-353; Umur, Roma, s. 241. Roma'da *legis actio per sacramentum*'da dava taraflarının ilahları şahit göstererek dava konusunun değerine göre beş öküz ya da beş koyunu ilahlara kurban etmek üzere taahhüt ettikleri değere *sacramentum* adı verilmekteydi. Paranın icadından sonra dava miktarının değerine göre beş öküz yerine 500 as, beş koyun yerine 50 as yatırmak suretiyle yemin edip ilahlara adandığı anlaşılmaktadır. Bkz. Rakochevic, s. 424; Umur, Lügat, s. 190.

¹³³¹ Umur, Roma, s. 241; Üçer, s. 274.

¹³³² D. 50.17.123 pr., bkz. Karadeniz Çelebican, s. 286; Kayak, S.: Davalının Davada Hazır Bulunmasını Sağlamaya Yönelik Bir Usul Hukuku Teminatı Olarak Roma Hukukunda Vadimonium Kurumu, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 70, S. 1, Y. 2012, s. 277-300), s. 279; Küçük, s. 36-37.

¹³³³ Hausmaninger/Selb, s. 486; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 16; Türkoğlu Özdemir, Plus Petito, s. 24; Umur, Roma, s. 232.

¹³³⁴ Üçer, s. 258.

¹³³⁵ Akıncı, s. 112; Kayak, s. 289-290; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 16; Umur, Roma, s. 232.

konusudur (HMK m.150, II). Nitekim, isticvap edilmek üzere davet edilen tarafın, geçerli bir mazereti olmaksızın isticvap edileceği duruşmaya katılmaması da onun isticvap konusu hususları ikrar ettiği kabulüyle hareket edilmektedir (HMK m. 171, II).

Roma'da *legis actio*'lar usûlünde tarafların sırf yargılama sürecine zarar vermek amacıyla yapmış oldukları eylemlerin önlenmesine ilişkin mekanizmaların olduğu anlaşılmaktadır¹³³⁶. Her türlü hukukî uyuşmazlığın çözümüne elverişli genel bir dava türü olan *legis actio per sacramentum*, ihtilafın konusunun aynî hak ya da şahsî hak olması bakımından *legis actio sacramento in rem* ile *legis actio sacramento in personam* şeklinde ikiye ayrılmaktaydı¹³³⁷.

Konusu aynî bir hak ile ilgili olan *legis actio sacramento in rem*'de taraflar arasındaki anlaşmazlık konusu olan malî temsilen bir parçası *magistra* önüne getirilmekte ve tarafların her ikisi de ellerindeki değnekle (*festuca*) o mala temas etmek suretiyle hak iddiasında (*vindicatio*) bulunmaktaydı¹³³⁸. Bu durumda *magistra* her iki iddia sahibine de maldan el çektirir ve taraflardan her birine *sacramentum* adı verilen ve bir tür cezaî şart niteliğinde olan, dava konusunun değerine göre 50 *as* veya 500 *as* miktarında parayı yemin ederek yatırmalarını söylerdi¹³³⁹. Bu gereklilik, günümüzde teminat kurumuna benzemekle birlikte, örneğin İcra ve İflas Kanunu'nun 134. maddesinin dördüncü fıkrasına göre, ihalenin feshini, satış isteyen alacaklı, borçlu, resmî sicilde kayıtlı ilgililer ile sınırlı aynî hak sahipleri dışındaki birisi istemişse, talepte bulunulurken, ilgililerin muhtemel zararını karşılamak üzere, ihale bedelinin %5'i oranındaki bir teminatı göstermesi gerekir ve talebin reddi hâlinde aynı madde uyarınca hükmedilecek para cezası bu teminattan alınmazsa, yatıran kişiye iade edilmesi söz konusu olur. Roma'da, davayı kazanan tarafın *sacramentum*'u iade edilmekte, davayı kaybedenin *sacramentum*'u dava masrafı olarak hazineye geçmekteydi¹³⁴⁰. *Legis actio per sacramentum*'un şahsî davalara

¹³³⁶ Karadeniz Çelebican, s. 288; Rakochevic, s. 422.

¹³³⁷ Akıncı, s. 112; Karadeniz Çelebican, s. 288 vd.; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 17 vd.; Umur, Roma, s. 233; Umur, Lügat, s. 113.

¹³³⁸ Hausmaninger/Selb, s. 487; Karadeniz Çelebican, s. 288; Kaser, Privatrecht, s. 355; Öcal, s. 533-534; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 17; Tamer, s. 115; Umur, Roma, s. 233-234; Umur, Lügat, s. 113.

¹³³⁹ Akıncı, s. 113; Buckland, W. W.: A Manual of Roman Private Law, Cambridge 1953, s. 372-373; Karadeniz Çelebican, s. 288-289; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 17; Tamer, s. 115, dn. 338; Watson, s. 162.

¹³⁴⁰ Akıncı, s. 113; Karadeniz Çelebican, s. 288-289; Rakochevic, s. 422-423; Tamer, s. 116; Umur, Lügat, s. 190.

ilişkin türü *legis actio sacramentum in personam*'da ise, davacının iddiasını davalı inkâr ederse yine *sacramentum* kurumuna başvurulmaktaydı¹³⁴¹.

Roma'da *legis actio per conditionem* ilk önce konusu belli bir miktar para olan (*certa pecunia*) borç ilişkileri için kabul edilmiş; daha sonraları ise konusu belli olan (*certa res*) bütün borç ilişkilerine uygulanmıştı¹³⁴². Bu *legis actio* usûlünde tarafların, uyuşmazlığın miktarının üçte birinin davayı kaybedenden alınıp kazanan tarafa ödenmesini davanın başında taahhüt ettikleri düşünülmektedir¹³⁴³.

Günümüz hukukunda, yargılama gideri olarak gider avansının davanın başında yatırılması (HMK m.120, I) ve sonrasında tarafların dayandıkları delillere ilişkin masrafları karşılamak üzere, gerektiğinde, delil avansını yatırmaları söz konusudur (HMK m.324, I). Ayrıca taraflardan hangisinin talep ettiğine bakılmaksızın, diğer tarafın da delillere ilişkin (örneğin bilirkişi veya keşif gibi) giderleri ödemesi mümkündür (HMK m. 324, II).

B. Formula Usûlünde Bona Fides'e İlişkin Uygulamalar

Formula usûlünde *praetor*, davanın hukuka ve ahlâka uygun olmadığını ya da kesin olarak kaybedileceğini gördüğü iddialara karşı talep edilen *formula*'yı reddetme yetkisine (*denegatio actionis*) sahipti¹³⁴⁴. *Formula*'yı kabul ettikten sonra *praetor*, davanın başlamasına engel olmak amacıyla kaçan davalının malları üzerinde davacının zilyetliğini sağlayabilmekte; hatta bazı durumlarda bir süre sonra davacının bu malları toptan satması imkânını (*venditio bonorum*) davacıya verebilmekteydi¹³⁴⁵. Ayrıca *praetor* huzuruna davet edilen davalının, *stipulatio* ile belirlenen günde mahkeme önüne gelmeyecek olursa bir miktar para ödeyeceğini *vadimonium* adı verilen işlemle taahhüt etmesi söz konusuydu¹³⁴⁶. Tarafların ya da vekillerinin katılımının zorunlu olduğu *formula* usûlünde *vadimonium*, davalının mahkeme önünde hazır bulunmasını sağlayan bir araç olup; davalının duruşmada hazır bulunacağını söz vermesi ile bir tür teminat

¹³⁴¹ *Gai.*, *Inst.* 4. 13–17; *Umur*, Roma, s. 236; *Umur*, Lügat, s. 113; *Watson*, s. 162-163.

¹³⁴² *Berger*, A.: *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. 542; *Gai.*, *Inst.* 4. 17b–20; *Umur*, Roma, s. 237.

¹³⁴³ *Berger*, s. 542.

¹³⁴⁴ *D.* 50.17.102.1 (*Ulpianus*), bkz. *Gürten*, s. 127; *Hausmaninger/Selb*, s. 497; *Karadeniz Çelebican*, s. 282, s. 298; *Kaser*, M.: *Prätor und Judex im römischen Zivilprozess*, (TvR 32, Y. 1964, s. 329-362), s. 329-330; *Kaser*, *Privatrecht*, s. 360; *Öztek*, s. 350; *Tamer*, s. 114; *Türkoğlu Özdemir*, Usûl, s. 173; *Umur*, Lügat, s. 57; *Üçer*, s. 263.

¹³⁴⁵ *Karadeniz Çelebican*, s. 297; *Küçük*, s. 54; *Öztek*, s. 349; *Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir*, s. 48; *Umur*, Roma, s. 250 – 251; *Üçer*, s. 307 vd.

¹³⁴⁶ *Buckland*, s. 382; *Karadeniz Çelebican*, s. 297; *Umur*, Lügat, s. 221.

işlevini görmekteydi¹³⁴⁷. *Vadimonium* ile sonuçlanmadığı için başka bir güne ertelenen duruşmanın geleceği güvence altına alınmış olmakta; davalının sonraki duruşmaya katılmaması nedeniyle davayı sonuçsuz bırakma riski engellenmiş olmaktadır¹³⁴⁸. *Formula* usûlünde *legis actio*'lar usûlünden farklı olarak tarafların o dava için tayin edilen bir vekil (*cognitor*) ya da genel vekilleri (*procurator*) aracılığıyla temsili mümkündür¹³⁴⁹.

Roma'da *formula* usûlünde birçok davada taraflara davayı *bona fides*'e uygun olarak yürüttüklerine ve uyuşmazlığı kazanmaya inandıklarına ilişkin *iusiurandum de calumnia* adı verilen yemin ettirilmekteydi¹³⁵⁰. Bu yeminin, tarafların birbirine haksız suçlamalar yöneltmeyeceği ve haksız savunma yapmayacağı esasına dayandığı düşünülebilmektedir. Dolayısıyla hem maddî hem de usûl hukuku ile ilgili bir yemin olduğu söylenebilmektedir. Davacının yemin etmemesi davayı kaybetmesine sebebiyet verirken; eğer davalı yemin etmez ise, davacının iddiasını reddetmediği hâlde, kendisini uygun şekilde savunmayan ve yargılamanın işleyişine engel olacak bir davranışta bulunan kimse (*indefensus*) olarak nitelendirildiği görülmektedir¹³⁵¹. Böyle bir durumda *praetor*, bu kimsenin mallarına el koymak ya da mallarının zilyetliğini davacıya vermek suretiyle kendisini savunmaya mecbur durumda bırakmaktaydı¹³⁵².

Formula usûlünde kaybedeceğini bile bile taraflardan birinin sırf karşı tarafı rahatsız etmek amacıyla ya da yargıcın olası hata yapma ihtimaline karşı davayı devam ettirmesi hâlinde (*calumnia*) *praetor*'un bu durumdan mağdur olan tarafa bir dava (*iudicium calumniae*) tanınması mümkündür¹³⁵³. Kötüniyetle davayı sürdüren tarafa açılan *iudicium calumniae*'de bu durumun ispat edilmesi hâlinde (*calumniae causa*) genellikle ihtilaf konusunun onda birinin ödemesine hükmedilmekte; lüzumsuz yere davayı sürdürenlere verilen bu cezaya *poenae temere litigantium* adı verilmekteydi¹³⁵⁴.

Ius Civile'nin katı ve hakkaniyete uygun olmayan kurallarını giderebilmek için defiler (*exceptio*) *praetor*'ların elindeki en önemli

¹³⁴⁷ *Gai., Inst. 4.184*; **Kayak**, s. 288-289; **Umur**, Lügat, s. 221.

¹³⁴⁸ **Kayak**, s. 282-283.

¹³⁴⁹ **Hausmaninger/Selb**, s. 500; **Karadeniz Çelebican**, s. 296; **Öztek**, s. 348; **Umur**, Roma, s. 251.

¹³⁵⁰ **Buckland**, s. 383; **Kaser**, Privatrecht, s. 361; **Öcal**, s. 551; **Umur**, Roma, s. 252; **Umur**, Lügat, s. 105.

¹³⁵¹ **Buckland**, s. 383; **Rakochevic**, s. 427; **Umur**, Lügat, s. 85.

¹³⁵² **Umur**, Roma, s. 252; **Umur**, Lügat, s. 85.

¹³⁵³ *Iust., Inst. 4.16.1*; **Berger**, s. 378-379; **Iustinianus**, s. 178; **Umur**, Lügat, s. 32, s. 97.

¹³⁵⁴ **Berger**, s. 521, s. 634; *Gai., Inst. 4.178*; **Umur**, Lügat, s. 97, s. 159.

imkânlardan biri idi¹³⁵⁵. *Praetor*'lar *exceptio*'lar aracılığıyla *formula*'daki iddiayı tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte, kötüniyetli davacının bu girişimine engel olabilmekteydi¹³⁵⁶. *Praetor*'lar verilecek kararın değişmesini düşünüyorlarsa, davalının karşı iddialarının da defi olarak *formula*'da ileri sürülmesini sağlayabilmekteydi¹³⁵⁷.

Formula yargılamasına ait bir kurum olan “*plus petito*” (fazla talep) yasağının *Gaius*'un *Institutiones*'inde miktarda, zamanda, yerde ve nedende olmak üzere dört şekilde ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir¹³⁵⁸. *Gaius*'a göre davacı 10000 yerine 20000 talep etmişse miktar bakımından; vadesinden önce ya da eğer varsa kararlaştırılmış şart gerçekleşmeden talep etmişse zaman bakımından; bir edimi Efes'te ifa edeceğini taahhüt edip yerine getirmeyen kimseye karşı Roma'da dava açılmışsa yer bakımından; bir borç ilişkisinde seçim hakkı borçluda olmasına rağmen alacaklı borçlunun bu hakkını sona erdirecek şekilde bir tek edim için dava açmışsa neden bakımından fazla talep söz konusu olmaktaydı¹³⁵⁹. Eğer yargıç davacının hakkı olandan daha fazlasını talep ettiğini ya da davalıya zarar verecek şekilde bir iddiada bulunduğunu tespit ederse, davacı davayı kaybetmekte ve tekrar aynı uyuşmazlığa ilişkin olarak gerçek hakkını talep etmek suretiyle dava açamamaktaydı¹³⁶⁰. Sistem dışı yargılamada ise davacı “*plus petito*” yasağı nedeniyle bir cezaya mahkûm edilebilir, yeniden dava açma hakkı ileri bir tarihe ertelenebilir, ancak kişi dava açma hakkından mahrum bırakılamazdı¹³⁶¹.

C. Sistem Dışı Yargılamada (*Cognitio Extra Ordinem*) *Bona Fides*'e İlişkin Uygulamalar

Cognitio extra ordinem'de davalının davaya çağırılma (*in ius vocatio*) usûlüne ilişkin olarak özel yargılama sisteminden (*ordo iudiciorum privatorum*) farklı düzenlemelerin olduğu görülmektedir¹³⁶². Bu yargılama sisteminde İmparator *Constantinus*'tan itibaren davacının talebini kaydeden mahkeme, davacının iddialarını kısaca belirtmek suretiyle davalı tarafa dört

¹³⁵⁵ Akıncı, s. 125; Türkoğlu Özdemir, Usûl, s. 199-200; Uçaryılmaz, Sözleşmesel, s. 354 vd.; Umur, Roma, s. 257.

¹³⁵⁶ Öztekin, s. 353; Umur, Roma, s. 257-258.

¹³⁵⁷ Gürten, s. 83; Karadeniz Çelebican, s. 299 vd.

¹³⁵⁸ Gai., *Inst.* 4.53; Öztekin, s. 357; Türkoğlu Özdemir, Plus Petito, s. 34 vd.

¹³⁵⁹ Türkoğlu Özdemir, Plus Petito, s. 36.

¹³⁶⁰ Türkoğlu Özdemir, Plus Petito, s. 34-35; Umur, Lügat, s. 159.

¹³⁶¹ Umur, Lügat, s. 159.

¹³⁶² Akıncı, s. 142; Hausmaninger/Selb, s. 506; Karadeniz Çelebican, s. 316; Rakochevic, s. 432.

ay içinde yargıç önünde hazır bulunması gerektiğini belirten bir tebligat (*litis denuntiatio*) göndermekteydi¹³⁶³.

Iustinianus Dönemi'nde ise davacı iddialarını belirterek davalının mahkemeye celbini talep ettiği bir dilekçeyi (*libellus conventionis*) *magistra*'ya verir; eğer *magistra* iddiaları hukuka ve ahlâka aykırı bulmazsa dilekçenin bir örneğini davalı tarafa göndererek mahkemeye davet ederdi¹³⁶⁴. Bu dönemde mahkemenin artık iddiaların içeriği ile de ilgilenmeye başladığı; bununla birlikte davacının eğer haksız çıkarsa yargılama giderlerini ödeyeceğine ilişkin mahkemeye teminat vermeye başladığı da görülmektedir¹³⁶⁵. Eğer davacı teminat gösterdikten iki ay içinde yargılamayı başlatmaz ise kendisine on günlük bir süre verilir ve bu süreden sonra da dava masraflarını ve eğer var ise davalının zararlarını ödemeye mahkûm edilirdi¹³⁶⁶. Buna karşın davalı da teminat göstermek suretiyle belirli bir günde mahkemeye çıkacağını ve yargılamanın sonuna kadar davayı takip edeceğini taahhüt etmek durumundaydı (*cautio iudicio sisti*)¹³⁶⁷. Özel yargılama sisteminde duruşmaya katılmayan davacı davayı kaybetmek, davalı ise mahkûm olmak durumundayken; sistem dışı yargılamada taraflardan biri hazır bulunmasa dahi davanın bu kimsenin gıyabında görülmesi (*contumacia*) mümkündü¹³⁶⁸.

Roma'da duruşmada taraflar iddia ve savunmalarının doğruluğuna ve yargıyı gereksiz yere uğraştırmadıklarına dair yemin etmekte; davacı haksız bir iddiada bulunursa ya da davalı gereksiz savunmalarla davayı uzatmaya çalışırsa bu kimseye ceza verilmesi söz konusu olmaktaydı¹³⁶⁹. Yine, *Iustinianus*'un *Institutiones*'den anlaşıldığı üzere taraflar bir vekil ile temsil ediliyorlarsa; davalı ve davacı tarafın vekili de yemin etmeye mecburdular¹³⁷⁰. Bugün için davanın başında tarafların herhangi bir konuda

¹³⁶³ Günal, Yargılama, s. 53; Karadeniz Çelebican, s. 316; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 52; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 47; Tamer, s. 128-129; Türkoğlu Özdemir, Plus Petit, s. 32; Umur, Roma, 279; Umur, Lügat, s. 128; Üçer, s. 260.

¹³⁶⁴ Karadeniz Çelebican, s. 316; Öztekin, s. 364; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 47; Umur, Roma, 279; Umur, Lügat, s. 126.

¹³⁶⁵ Günal, Yargılama, s. 54; Karadeniz Çelebican, s. 316; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 53; Üçer, s. 260.

¹³⁶⁶ Rakochevic, s. 432; Umur, Roma, s. 280.

¹³⁶⁷ Umur, Roma, s. 280; Umur, Lügat, s. 35.

¹³⁶⁸ Akıncı, s. 143; Karadeniz Çelebican, s. 317; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 56; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 47; Türkoğlu Özdemir, Plus Petit, s. 32; Umur, Lügat, s. 49.

¹³⁶⁹ Günal, Yargılama, s. 59-60; Karadeniz Çelebican, s. 318; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 143; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 48.

¹³⁷⁰ *Iust., Inst. 4.16.1*; *Iustinianus*, s. 179; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 73.

yemin etmeleri gerekmemekle birlikte, hem TMK m. 2 hem de HMK m. 29 ile tarafların yargılamaya ilişkin işlem veya beyanlarında dürüstlük kuralına riayet etmeleri ve doğruyu söyleme yükümlülüğüne uygun davranmaları gerektiği kabul edilmektedir. Yer yer zikrettiğimiz üzere, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nda ve de İcra ve İflas Kanunu’nda bu gerekliliklere aykırı davranışlar, belirli yaptırımlarla engellenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu hususta, avukatların durumunun da ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir¹³⁷¹. Örneğin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 32. maddesine aykırı şekilde münasebetsiz evrak veren, dilekçelerinde uygunsuz ifade ve sözler sarfeden avukatın bu davranışı, dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edecek, dilekçenin tekrar verilmesi istenecek ve hem Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları hem de Avukatlık Kanunu’nun 34. vd. maddelere göre disiplin cezası yaptırımıyla karşı karşıya kalınabilecektir¹³⁷².

Cognitio extra ordinem’de tarafların yargılamayı kötüniyetli olarak gereksiz yere uzatmalarına engel olmak amacıyla *Iustinianus* Dönemi’nde her davanın *litis contestatio* aşamasından başlamak suretiyle üç yıl sonunda kanun gereği (*ex lege*) sona ermesinin kabul edildiği (*lex properandum*) anlaşılmaktadır¹³⁷³. Ayrıca *Iustinianus*’un *Institutiones*’inde “Gereksiz yere dava yürütenlere karşı verilecek cezalar” (*De poena temere litigantium*) başlıklı bölümde bazen para cezaları, bazen yemin ve bazen de şerefsizlik (*infamia*) kurumu ile yargılamanın taraflarca suistimaline karşı korunmasına

¹³⁷¹ Örneğin, vekâletnamesi bulunmamasına rağmen dava açmasına veya yargılamayla ilgili işlem yapmasına Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 77. maddesinin birinci fıkrası uyarınca kesin süre içerisinde vekâletnamesini sunması koşuluyla izin verilen avukat, haklı bir sebep olmaksızın süresi içinde vekâletnamesini ibraz etmemişse, celse harcı ile diğer yargılama giderleri ve karşı tarafın uğradığı zararları ödemeye mahkûm edilir. Üstelik, bu davranışı kötüniyetli şekilde gerçekleştiren avukat aleyhine, ceza ve disiplin soruşturması açılmasını sağlamak üzere, Cumhuriyet başsavcılığına ve vekilin bağlı olduğu baro başkanlığına durum yazıyla bildirilir (HMK m. 77, II). Bkz. **Erdönmez, G.:** Pekcanıtez Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2017, s. 914; **Tanrıver, s. 482**. Önemle ifade edilmelidir ki, Roma hukukuna göre, taraflardan birisini savunur gibi görünürken, ona ihanet ederek, diğer tarafı iltizam eden kişi, gerçekleri saklamak anlamına gelen *praevaricator* olarak adlandırılırdı ve bunu yapan kişi, hâkimin takdir edeceği bir para cezasına mahkûm edilirdi ve şerefsiz (*infamis*) olurdu. Ancak bu durum, avukatlar açısından kabul edilmemekteydi. Bkz. **Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 41-42; Umur, Lügat, s. 169**. Ancak, özel hukuk yargılamasında, temsil ettiği tarafa ihanet eden vekillerin, sistem dışı yargılamada cezalandırılmaları söz konusuydu. Bkz. **Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 42**.

¹³⁷² **Boran Güneysu, N.:** Medenî Yargılama Hukukunda Münasebetsiz Evrak (Okunamayan, Uygunsuz veya İlgisiz Dilekçe), (İzmir Barosu Dergisi, 2, Y. 2024, s. 129-180), s. 169-172.

¹³⁷³ **Rakochevic, s. 434**.

ilişkin hükümlerin yer aldığı görülmektedir¹³⁷⁴. *Iust., Inst. 4.16*'ya göre davacı ya da vekili yersiz yere dava açmadıklarına dair yemin etmek zorundaydılar. Aynı şekilde davalı ya da vekilinin savunmasını sunmadan önce haklı nedenlerinin olduğuna inandığı için davacının iddialarını kabul etmediğine ilişkin yemin edeceği hükme bağlanmıştı¹³⁷⁵. Uygulamada fazla kullanılmaması nedeniyle *formula* usûlünde *praetor*'un *actio calumniae* tanınmasının yerini, *Iustinianus* Dönemi'nde bazı durumlarda davacının iddiasını haksız yere reddeden davalıya dava konusunun iki ya da üç katı kadar para cezası verilebilmesinin aldığı anlaşılmaktadır¹³⁷⁶. Dolayısıyla yargılamada öncelikle bir yemin ettirilmesi, daha sonra mesnetsiz dava açanın davalının tüm zararları ile dava masraflarını ödemeye mahkûm edilmesi uygulaması yerleşmişti¹³⁷⁷. Ancak günümüzde davanın en başında böyle bir yemin uygulaması bulunmasa da yemin, kesin deliller arasında sayıldığından ispat gücü yüksektir. Taraflar dışında, bilirkişiler ve tanıklar gibi mahkemeye beyan veren, görüş sunan kişilerin duruşmada söyleyecekleri sözler ya da verecekleri görüş öncesinde yemin ettirilmesi uygulaması da mevcuttur. Örneğin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 271. maddesinin birinci fıkrasına göre, bölge adliye mahkemelerinin yargı çevreleri esas alınmak suretiyle bilirkişilik bölge kurulu tarafından hazırlanan listelere kayıtlı kişiler arasından görevlendirilmiş olan bilirkişilere, bilirkişilik bölge kurulu veya bulunduğu yer il adli yargı adalet komisyonu huzurunda, "*Bilirkişilik görevimi sadakat ve özenle, bilim ve fenne uygun olarak, tarafsız ve objektif bir biçimde yerine getireceğime, namusum, şerefim ve kutsal saydığım bütün inanç ve değerlerim üzerine yemin ederim.*" şeklinde, sözler onlara tekrarlatılarak yemin verdirilir. Ancak, bilirkişinin görevlendirildiğine ilişkin yazıda, bilirkişilere, önceden komisyon huzurunda vermiş oldukları yemine bağlı kalarak oy ve görüşlerini bildirmeleri gerektiği hususu hatırlatılır, onların, görevlendirildikleri her dava ya da iş için ayrıca yemin etmeleri gerekmez. Bu durumun istisnası ise, mahkemece görevlendirilecek bilirkişi veya bilirkişilerin, liste dışından olması halidir ve onlar, bilirkişilik görevine başlamadan önce, kendilerini görevlendiren mahkeme huzurunda, yukarıda işaret ettiğimiz yemin verme usûlüne göre yemin ederler. Yemine ilişkin

¹³⁷⁴ *Iust., Inst. 4.16*; Berger, s. 634; Iustinianus, s. 178-179; Rakochevic, s. 434; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 76, 77.

¹³⁷⁵ Karadeniz Çelebican, s. 318; Rakochevic, s. 434.

¹³⁷⁶ *Infinitio* için bkz. Berger, s. 501; Rakochevic, s. 434-435.

¹³⁷⁷ *Iust., Inst. 4.16*; Iustinianus, s. 178-179; Rakochevic, s. 434-435.

tutanak da, ilgili hâkim, zabıt kâtibi ve bilirkişinin kendisi tarafından imzalanır.

Cognitio extra ordinem'de hâkimin vermiş olduğu karara üst derece bir hâkim önünde itiraz imkânının (*appellatio*) verildiği; Roma'daki bu karara itiraz yolunun günümüzdeki istinafa benzediği görülmektedir¹³⁷⁸. *Iustinianus* Dönemi'nde karara itiraz etmek isteyen taraf, kararın kendisinden tebliğinden başlayarak on gün içinde itirazını kararı veren hâkime sözlü ya da yazılı olarak bildirmekte; aksi hâlde karar kesinleşmekteydi¹³⁷⁹. Yargılamayı daha fazla uzatmamak adına Roma'da itiraz harçlarının yüksek belirlendiği görülmektedir¹³⁸⁰. Hükmün icrasına engel olan *appellatio* başvurusu hâlinde üst derece bir hâkim davaya yeniden bakar ve karara bağlardı¹³⁸¹. *Appellatio* başvurusu yapan taraf söz konusu davayı tekrar kaybetmesi durumunda, masrafların dört katını ödemekle yükümlü olmaktaydı¹³⁸². Verilen karara haksız yere ve anlamsızca itiraz edilmesiyle yargılamanın gereksiz yere geciktirilmesini önlemek amacıyla *appellatio*'nun kötüniyetli kullanımını engellemek için Roma'da birtakım cezaların öngörüldüğü anlaşılmaktadır¹³⁸³. Örneğin istinafa başvuranın başvurusu temelden yoksun ise başvuran, kazanan tarafa masrafların dört katını ödemeye mahkûm edilmekte; İmparator *Constantinus* zamanında ise böyle bir durumda iki yıl hapis ve malvarlığının yarısına el konulması cezası ile karşılaşmaktaydı¹³⁸⁴. Verilecek bu cezalar bakımından yargı makamına bu cezaları verme ödevi yüklendiği, takdir hakkının tanınmadığı söylenebilmektedir.

Iustinianus zamanında ise bu katı uygulamadan vazgeçilip, tarafların yargılamada kötüniyetli davranışlarına karşı verilecek cezanın türüne ilişkin olarak hâkime takdir yetkisi tanındığı, bir tarafın kazanamayacağını bildiği hâlde itiraz etmesi durumunda masrafların miktarının arttırıldığı

¹³⁷⁸ Akıncı, s. 145; Günal, Yargılama, s. 73; Hausmaninger/Selb, s. 504-505; Karadeniz Çelebican, s. 320; Küçükgüngör, s. 494; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 135; Türkoğlu Özdemir, Usûl, s. 206; Umur, Lügat, s. 25.

¹³⁷⁹ Günal, Yargılama, s. 105; Karadeniz Çelebican, s. 320; Öztekin, s. 368; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 51; Umur, Roma, s. 286.

¹³⁸⁰ Tahiroğlu/Erdoğan, s. 51.

¹³⁸¹ Günal, Yargılama, s. 73; Karadeniz Çelebican, s. 320; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 51; Umur, Roma, s. 286.

¹³⁸² Akıncı, s. 146; Karadeniz Çelebican, s. 320; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 137; Tahiroğlu/Erdoğan, s. 51; Tamer, s. 130; Umur, Roma, s. 287.

¹³⁸³ Berger, s. 364; Rakochevic, s. 433.

¹³⁸⁴ Rakochevic, s. 432; Tamer, s. 130; Umur, Roma, s. 287.

görülmektedir¹³⁸⁵. Ayrıca belirli bir dönem için *appellatio*'ya başvuru hakkının sayısına ilişkin bir sınırlamanın olmadığı; ancak suistimallerin artması nedeniyle tarafların kararı bir üst hâkime en fazla iki defa götürebileceklerine ilişkin *Iustinianus* Dönemi'nde sınırlama getirildiği anlaşılmaktadır¹³⁸⁶. Günümüzde de kanun koyucu, kötünietli bir biçimde istinaf yoluna başvurulmuş olunmasını dürüstlük kuralına aykırı görmüş ve bölge adliye mahkemesince, haksız dava açılmasının sonuçlarını düzenleyen ve yukarıda açıkladığımız Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 329. maddesine göre işlem yapılacağına işaret etmiştir¹³⁸⁷ (HMK m. 351). Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 368. maddesine göre ise, temyiz başvuruları için de Yargıtay tarafından 329. madde hükümleri uyarınca işlem yapılacaktır¹³⁸⁸.

4. DÜRÜSTLÜK KURALININ MEDENÎ USÛL HUKUKUNDAKİ YERİ

I. Dürüstlük Kavramı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı

Dürüstlük, davranışlarında ve sözünde doğruluktan ayrılmama olarak tanımlanmaktadır¹³⁸⁹. Dürüstlük kuralını ifade etmek için, “*doğruluk ve güven kuralları*”, “*afaki iyiniyet*”, “*objektif hüsnüniyet*”, “*doğruluk ve inanç*”, “*doğruluk kuralı*” ve “*dürüstlük ve iyiniyet*” terimleri kullanılmıştır¹³⁹⁰. Günümüzde kabul gören ve yasal düzenlemelerde de kendisine yer bulan dürüstlük kuralı, hakların kullanılmasında ve borçların yerine getirilmesinde, hukuka, toplumun ahlâk anlayışına, örf ve âdet kurallarına ve doğruluk ilkelerine uygun davranmayı, hangi hak kullanılıyorsa ya da borç ifa ediliyorsa, ilişkinin diğer tarafındaki güven

¹³⁸⁵ Rakochevic, s. 433; Umur, Roma, s. 287.

¹³⁸⁶ Rakochevic, s. 433-434.

¹³⁸⁷ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171; Erdönmez, Pekcanıtez Usûl, s. 914; Tanrıver, s. 483.

¹³⁸⁸ Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 5.12.2024 tarihli E. 2024/13779 K. 2024/15857 sayılı kararıyla “...ivedi şekilde sonuçlandırılması gereken yetki tespitine itiraz istemine ilişkin somut uyumsuzlukta, açık bir şekilde İlk Derece Mahkemesinin yetkisiz olmasına karşın davacı vekili tarafından temyiz yoluna başvurulmasının...” kötünietli olduğuna davacı vekili tarafından yapılan temyiz başvurusunun kötünietli olduğundan bahisle davacının 5.000,00 TL disiplin para cezasına mahkûm edilmesi yönünde karar vermiştir (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/9-hukuk-dairesi-e-2024-13779-k-2024-15857-t-5-12-2024>, Erişim Tarihi: 08.02.2025).

¹³⁸⁹ Arslan, s. 23.

¹³⁹⁰ Arslan, s. 23-24; Edis, s. 290; İmre, Z.: Medenî Hukuka Giriş, 2. Bası, İstanbul 1976, s. 310; Tekinay, S. S.: Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, 6. Baskı, İstanbul 1992, s. 166.

duygusunun zedelenmemesini öngören bir kural olarak tanımlanmaktadır¹³⁹¹. Doktrinde belirtildiği üzere, hem Türk Medenî Kanunu'nda yer alan hükmün gelişimi hem de kanun koyucunun amacının güven duygusunun esas alınarak doğruluk ve güven kuralı olarak da ifade edilen dürüstlük kuralının, taahhüt altına giren tarafların birbirlerini yanıltmamasına hizmet eden bir kural olduğu söylenebilmektedir¹³⁹². *Edis'in* ifadesiyle dürüstlük kuralı, dürüst, namuslu, makul ve yaptığı eylemin sonucunu bilecek durumda olan orta zekalı bir kimsenin, benzer olaylarda aynı şekilde davranmasına hizmet etmektedir¹³⁹³.

Dürüstlük kuralı, esasında yazılı olmasına gerek olmayan, teamüllerin ve ahlâk kurallarının bir birleşimidir ve toplumun değer yargısına, ahlâk¹³⁹⁴ kurallarına ve geleneklerine bağlıdır. Nitekim, söz konusu kuralın temelinde güven ilişkisi vardır ve bu ilişkinin hukukî işlem öncesi ilişkiden, kanundan, sözleşmeden kaynaklanması da mümkündür¹³⁹⁵.

Dürüstlük kuralı, Türk Medenî Kanunu'nun 2. maddesinin ilk fıkrasında, *"herkes haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır"* şeklinde bir ifadeyle kendisine yer bulmuştur. Bu düzenlemeden hareketle, dürüstlük kuralına, herkesin uyması gerekeceği ve hâkime de yol gösteren, hukukun uygulanmasında emredici ve tamamlayıcı kurallarla birlikte değerlendirilmesi suretiyle itibar gösterilmesinin gerektiğini söyleyebilmekteyiz¹³⁹⁶. Nitekim, dürüstlük kuralı, sadece maddî hukuk kuralı değil, kanundan doğan hakların kullanılması ile borçların ifasında da geçerlilik taşıyan (örneğin, sürekli borç ilişkilerinde), açıklayıcı ve tamamlayıcı özellikte olup, farklı nitelikteki

¹³⁹¹ Arslan, s. 23; Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 142.

¹³⁹² Akyol, s. 2; Arslan, s. 24; Edis, s. 291; Kurt Konca, s. 139.

¹³⁹³ Edis, s. 291. Benzer tanımlar için bkz. Akyol, s. 10; Aslan, K./Akyol Aslan, L.: İlama Bağlı Para Alacağı İçin İlamsız İcra Takibi Yapılması, Dürüstlük Kuralına ve Hayatın Olağan Akışına Aykırı mıdır? (Prof. Dr. Ramazan Arslan'a Armağan, C. I, Ankara 2015, s. 195-251), s. 226; Oğuzman, M. K.: Dürüstlük Kuralına Başvurma Konusunda Bazı Yargıtay Kararlarının Eleştirilmesi, (Prof. Dr. Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı, Ankara 1988, s. 407-415), s. 407; Tekinay, s. 166.

¹³⁹⁴ Dürüstlük kuralından hareketle menfaatin ahlâka uygun olması ile davada menfaatin hukuka uygun olmasına ilişkin değerlendirme için bkz. Hanağası, E.: Davada Menfaat, Ankara 2009, s. 141.

¹³⁹⁵ Akyol, s. 8; Arslan, s. 24; Aslan/Akyol Aslan, s. 227; Bakır, A.: Türk Haksız Rekabet Hukukunda Dürüstlük Kuralına Aykırı Genel İşlem Şartı Kullanımı ve Yaptırımı, Ankara 2017, s. 67; Edis, s. 290-291; Tekinay, s. 166.

¹³⁹⁶ Arslan, s. 25; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 130-131; Bakır, s. 67; Edis, s. 292-293.

olaylarda farklı görünüm biçimleriyle ortaya çıkabilmektedir¹³⁹⁷. Dürüstlük kuralı, kişilerden bağımsız, objektif olan¹³⁹⁸; hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınması gereken¹³⁹⁹; hukukî işlemlerin, sözleşmelerin yorumlanmasında ve boşlukların tamamlanmasında uygulanan¹⁴⁰⁰; hukukun her alanında geçerlilik taşıyabilecek nitelikte bir kuraldır¹⁴⁰¹.

Dürüstlük kuralıyla birlikte hukukun temel ilkeleri arasında gösterilen hakkın kötüye kullanılması yasağı, Türk Medenî Kanunu'nun 2. maddesinin ikinci fıkrasında yer almaktadır. Bu yasak “*bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz*” denilmek suretiyle düzenlenmiştir. Buna göre kişiler, kendilerine tanınan hakları diledikleri gibi kullanabilmektedir. Fakat, bu haklarını kullanırken hukukun çizdiği sınırlar içinde kalınması ve hakkın amacına aykırı bir kullanımın söz konusu olmaması gerekmektedir¹⁴⁰². Nitekim, bir hakkın kanunun çizdiği sınırlar içinde kullanılması dahi kötüye kullanılamayacağı anlamına gelmemektedir. Bu sebeple hakkın kötüye kullanılması, hukukun şekilciliğinden kaynaklanan sertliğin yumuşatılması amacıyla ortaya çıkmış ve objektif olarak başkalarına zarar vermenin yanı sıra farklı bir yarar sağlanıp sağlanmadığının gözetilmesini de konu edinmiştir¹⁴⁰³. Aksine bir tutumun benimsenmesi, yani hakkın kötüye kullanımının hukukî belirsizlik yaratarak, güven ortamını sarsacak biçimde uygulanması da kabul edilmemelidir¹⁴⁰⁴.

Dürüstlük kuralına aykırı davranışların söz konusu olması ve hakkın kötüye kullanılması hâlinde, kötüye kullanılan hakka dayandırılmış taleplerin veya savunmaların dinlenmeyeceği, dikkate alınmayacağı sonucuna ulaşılabilmektedir¹⁴⁰⁵. Nitekim dürüstlük kuralında olduğu gibi

¹³⁹⁷ **Edis**, s. 293; **Şahankaya, S.:** Adi Ortaklıklarda Haklı Sebeplerle Fesih ve Ortaklıktan Çıkarma, Ankara 2021, s. 95.

¹³⁹⁸ **Arslan**, s. 26-27; **Aslan/Akyol Aslan**, s. 227; **Edis**, s. 292.

¹³⁹⁹ **Arslan**, s. 27; **Aslan/Akyol Aslan**, s. 228; **Edis**, s. 292; **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s. 359; **Kurt Konca**, s. 139. Dürüstlük kuralları hâkim tarafından re'sen dikkate alınabileceği gibi, taraflarca da yargılamanın her aşamasında ileri sürülebilir. Bkz. **Erdönmez**, Pekcanitez Usûl, s. 912.

¹⁴⁰⁰ **Arslan**, s. 29-30.

¹⁴⁰¹ **Akyol**, s. 10; **Arslan**, s. 29-30; **Edis**, s. 292-293; **Kurt Konca**, s. 139.

¹⁴⁰² **Akyol**, s. 21; **Edis**, s. 324; **Oğuzman, M. K.:** Medeni Hukuk Dersleri, 6. Baskı, İstanbul 1990, s. 165; **Tekinay**, s. 170.

¹⁴⁰³ **Arslan**, s. 32; **Edis**, s. 324-326.

¹⁴⁰⁴ **Arslan**, s. 35-36.

¹⁴⁰⁵ **Arslan**, s. 34.

hakkın kötüye kullanılıp kullanılmadığı da hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınmalıdır¹⁴⁰⁶.

II. Dürüstlük Kuralının Medenî Usûl Hukuku Kapsamında Değerlendirilmesi

Dürüstlük kuralı ile hakkın kötüye kullanılması yasağı, subjektif bir hak veya yetkinin kötüye kullanılması veya amacına uygun olarak kullanılmaması hâlinde, her hukuk dalında uygulanabilmektedir¹⁴⁰⁷.

Türk Medenî Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralının, medenî usûl hukukunda uygulanmasına ilişkin eski kanun döneminde yapılan tartışmalar, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle doktrinde¹⁴⁰⁸ ve yargı içtihatlarında¹⁴⁰⁹ da benimsendiği üzere, geçerliliğini yitirmiştir. Nitekim, konuya ilişkin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesiyle, tarafların dürüstlük kuralına uygun davranmak zorunda oldukları ve davanın dayanağı olan vakıalara ilişkin açıklamalarını gerçeğe uygun bir biçimde yapmakla ödevli kılınmaları sebebiyle dürüstlük kuralının, medenî yargı alanında da uygulanacağına şüphe bulunmamaktadır¹⁴¹⁰. Bu düzenleme, Türk Medenî Kanunu'nda yeri bulunan ve hiç kimsenin dürüst olmayan bir hareketinden menfaat temin edemeyeceği kuralının usûl hukukundaki yansıması olarak gösterilmektedir¹⁴¹¹.

Medenî usûl hukuku alanında, dürüstlük kuralına uymak taraflar için bir yükümlülük teşkil etmektedir. Yani, ileride de açıklayacağımız üzere, bu kurala uyulmamış olmasının birtakım sonuçları, katlanılması gereken külfetleri bulunmaktadır. Zira dürüstlük kuralı, dava hakkı ve usûlî yetkilerin kullanılma sınırını belirlemekte ve tarafların dürüstlük kuralına aykırı işlem veya davranışla ortaya çıkardığı sonuçtan yararlanmasını önlemektedir¹⁴¹². Bir dava ya da işin mahkeme önüne getirilirken ve yargılama devam ederken dürüstlük kuralına uygun hareket edilmesi

¹⁴⁰⁶ Arslan, s. 35; Edis, s. 331; Özkes, Dürüstlük, s. 43.

¹⁴⁰⁷ Aslan/Akyol Aslan, s. 230.

¹⁴⁰⁸ Alangoya, s. 117; Arslan, s. 49-59; Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171; Bilge/Önen, s. 277, 300-302; Edis, s. 301-302; Üstündağ, S.: Medenî Yargılama Hukuku, İstanbul 2000, s. 482; Yılmaz, s. 792.

¹⁴⁰⁹ İlgili kararlar için bkz. Arslan, s. 20, dn. 73.

¹⁴¹⁰ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171.

¹⁴¹¹ Aslan/Akyol Aslan, s. 230.

¹⁴¹² Aslan/Akyol Aslan, s. 230-231; Erdönmez, Pekcanıtez Usûl, s. 913-914.

gerekmektedir¹⁴¹³. Bu noktada, dürüstlük kuralına aykırılık teşkil eden her türlü davranışın, kötünîyetli davranış olarak değerlendirilemeyeceğine de işaret etmek gerekmektedir¹⁴¹⁴.

Diğer haklarda olduğu gibi, dava hakkının da dürüstlük kuralına uygun olarak kullanılması bir zorunluluk arz etmektedir¹⁴¹⁵. HMK m. 29 hükmü ile TMK m. 2 hükmünde ifadesini bulan dürüstlük kuralı, bütün hukuk düzeni ve bu çerçevede hak arama özgürlüğü ve dava hakkı bakımından da geçerli bir ilkedir¹⁴¹⁶. Dava açılırken meydana gelen bazı durumları dürüstlük kuralı ile ilişkilendirmek mümkündür. Usûlî bir işlem olarak dava açılması, dava yetkisinin var olmasına; dava yetkisinin varlığı da davacının davada menfaatinin bulunmasına bağlıdır. Bu çerçevede menfaat, her usûlî işlem gibi mahkemeye yapılan başvurunun da kabul edilebilirlik şartlarından birisini oluşturmaktadır¹⁴¹⁷.

Dürüstlük kuralına aykırı bir biçimde dava açılması ve savunma yapılmasına bağlanan önemli bir sonuç, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 327 ve 329. maddelerinde belirtilen yaptırımlardır¹⁴¹⁸. Her iki hükmün ortak yönü, davacının menfaatinin olmaması nedeniyle dava hakkının bulunmaması ve davanın usûlden reddinin gerekmesidir. Bu sonucun doğması, gereksiz yere davanın uzamasına veya gider yapılmasına sebebiyet vermiş olan tarafın, davada lehine karar verilmiş olsa bile, karar ve ilam harcı dışında kalan yargılama giderlerinin tamamını veya bir kısmını

¹⁴¹³ Tanrıver, s. 477-479.

¹⁴¹⁴ Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 716.

¹⁴¹⁵ Arslan, s. 71; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 131; Hanağası, s. 58; Tanrıver, s. 478-479; Yılmaz, s. 792.

¹⁴¹⁶ Aslan/Akyol Aslan, s. 230-231.

¹⁴¹⁷ Hanağası, s. 35-36.

¹⁴¹⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 715; Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 661-663; Tanrıver, s. 479-480. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 23.10.2013 tarihli, E. 2013/189 K. 2013/1475 sayılı kararıyla bu madde hükümlerinin uygulanabilmesi için somut olay bakımından ayrıca bir değerlendirme yapılarak davacı veya vekilinin, gereksiz yere davayı uzattığı veya gider yapılmasına sebebiyet vermesi hususunun ortaya konulması gerektiğinden bahisle “...eldeki davada dört ay gibi kısa sayılabilecek bir süre içinde derdest dava hakkında asıl davanın görüldüğü mahkemeye bilgi verilmiş olması ve davacının birleşen derdest davada da yargılama giderlerinden sorumluluğuna hükmedilmiş olması karşısında, kabulüne karar verilen asıl dava yönünden yargılama giderlerinin davacı üzerinde bırakılmasına karar verilmesinin..” isabetsiz olduğuna hükmetmiştir

(<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2013-10-189-k-2013-1475-t-23-10-2013>, Erişim Tarihi: 19.02.2024).

YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

ödemeye mahkûm edilmesini gerektirmektedir¹⁴¹⁹ (HMK m. 327, I). Yine, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 326. maddesinin ikinci fıkrası, davada iki taraftan her birinin kısmen haklı çıkması halinde, mahkemece, yargılama giderlerinin tarafların haklılık oranına göre paylaştırılmasını öngörmektedir¹⁴²⁰. Bu maddeyle ilgili olarak verilmiş ve dürüstlük kuralının anlaşılmasına ve uygulanmasına ilişkin yüksek mahkeme kararlarından en yenisi, Anayasa Mahkemesi'nin 25.12.2024 tarihinde vermiş olduğu karardır¹⁴²¹. Anayasa Mahkemesi'nin, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 326. maddesinin ikinci fıkrasını, manevî tazminat davaları yönünden iptal ettiği kararın gerekçesine bakıldığında; manevî tazminat davalarında, her iki taraftan birisinin kısmen haklı çıkması durumunda yargılama giderlerinin tarafların haklılık oranına göre paylaştırılmasının, mahkemeye erişim hakkını sınırlandırdığına işaret edilmiştir. Bu itibarla manevî tazminat davası açacak kişinin, tazminat tutarını belirleme konusunda hâkimin takdir yetkisi bulunduğu dikkate alındığında, dava sonunda hükmedilecek tazminat tutarını öngörmesinin kendisinden beklenemeyeceği ve kabul edilmeyen tazminat tutarına göre yargılama giderlerinden sorumlu tutulmasının mahkemeye erişim hakkını ölçsüz şekilde sınırlandırdığı ifade edilmiştir. Çalışmamızda da ifade ettiğimiz üzere, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 327. maddesinin birinci fıkrasıyla gereksiz yere davanın uzaması ya da gider yapılmasına sebep olunmasına ilişkin dürüstlük kuralı uyarınca getirilmiş yaptırım dikkate alındığında davacının yargılama süresince gereksiz giderler yapılmasına neden olmasını engelleyen bir düzenlemenin var olduğu kabul edilmiş ve manevî tazminat davaları bakımından dürüstlük kuralına da aykırılık teşkil ettiği belirtilerek 326. maddenin ikinci fıkrası Anayasa'nın 13. ve 36. maddelerine aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Bu kararla birlikte Anayasa Mahkemesi'nin de dürüstlük kuralına uyacak şekilde bir değerlendirme yaptığı açıktır.

¹⁴¹⁹ Doktrinde, bu hükmün uygulanabilmesi bakımından, lehine karar verilen tarafın, davayı bilerek, isteyerek uzatmış, gider yapılmasına sebebiyet vermiş ve gereksiz gider yapmış olması gerektiğine işaret edilmiştir. Bkz. **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s. 661.

¹⁴²⁰ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 4.2.2020, E. 2018/165 K. 2020/69 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hgk-e-2018-165-k-2020-69-t-4-2-2020>, Erişim Tarihi: 03.02.2025).

¹⁴²¹ Anayasa Mahkemesi, 25.12.2024 tarih ve E.2024/29, K.2024/226 sayılı karar, RG, 14 Mart 2025, Sayı 32841. Anayasa Mahkemesi'nin son yıllarda verdiği bazı kararlarda olduğu gibi, Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümleri hakkında "... yönünden" verdiği bahse konu iptal kararının hukukî değerlendirmesi, çalışma konumuzun dışında kaldığı için yapılmamıştır.

Dava ve savunma hakkı bağlamında önemli bir yaptırım da 329. maddede yer almaktadır¹⁴²². İlgili maddenin ilk fıkrası, “hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan taraf, yargılama giderlerinden başka, diğer tarafın vekiliyle aralarında kararlaştırılan vekâlet ücretinin tamamı veya bir kısmını ödemeye mahkûm edilebilir” şeklindedir¹⁴²³. Bu yaptırım, davada kötünietli bir biçimde hareket eden davalı bakımından da geçerlidir. Madde metninde yer alan “hiçbir hakkı olmadığı” ifadesiyle kastedilmek istenenin ne olduğunun da burada açıklanması gerekir. Zira, bu hüküm sübjektif değerlendirmeler yapılmaya ve üzerinde tartışma yapılmasına alan bırakacak şekilde kaleme alınmıştır. Doktrinde, burada işaret edilen kötünietli davacının, “ileri sürdüğü talep dayanaklarının açık kanun kuralına ve içtihadın itiraza uğramayan çözümüne açıkça aykırı olduğunu bilerek dava açan kimse” olduğu ifade edilmiştir¹⁴²⁴. Yine, davadan önce ilgili hakkın kazanılabilmesi için yapılması gerekli bazı işlemleri gerçekleştirmeyen davacının, dava açmakta haklı olduğunu söylemek de mümkün değildir¹⁴²⁵.

Aynı maddenin ikinci fıkrasında da kötünietli davalının veya hiçbir hakkı olmadığı hâlde dava açan tarafın mahkûm edileceği ceza miktarları gösterilmiştir. Buna göre, dürüstlük kuralına aykırı davranan taraf, beş yüz Türk lirasından beş bin Türk Lirasına kadar disiplin para cezasına mahkûm edilebilmektedir¹⁴²⁶. 1086 sayılı mülga Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu’nun 421 ve 422. maddelerinde kötünietli davalının ya da hiçbir hakkı bulunmadığı hâlde dava açan tarafın, yargılama giderlerinden başka diğer tarafın vekiliyle aralarında kararlaştırılan vekâlet ücretinin tamamı veya bir kısmını ödemeye¹⁴²⁷ ve bundan başka beş yüz Türk lirasından beş

¹⁴²² **Tanrıver**, s. 480.

¹⁴²³ Derdest bir dava varken, bilerek aynı davayı tekrar açan davacının, Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 329. maddesi açısından kötünietli sayılacağına ilişkin bkz. **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s. 663; **Özekes**, Dürüstlük, s. 41.

¹⁴²⁴ **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s. 662.

¹⁴²⁵ **Görgün/Börü/Kodakoğlu**, s. 663.

¹⁴²⁶ Taraflar arasında yapılan sözleşme gereğince ödenecek bedelin USD cinsinden kararlaştırılmış olmasına rağmen, ödemenin TL cinsinden yapılmasının, tek başına kötünietli göstermediği, taraflar bakımından 329. maddenin ikinci fıkrasında öngörülen disiplin para cezasının uygulanabilmesi için, kötünietin sabit olması gerektiği yönünde bkz.: İstanbul 20. Asliye Ticaret Mahkemesi, 9.1.2025, E. 2024/579 K. 2025/10 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/adli-yargi-ilk-derece-mahkemeleri/istnbl-20-asliye-ticaret-mahkemesi-e-2024-579-k-2025-10-t-9-1-2025>, Erişim Tarihi: 10.04.2025).

¹⁴²⁷ **Atalı/Ermenek/Erdoğan**, s. 716.

bin Türk lirasına kadar idarî para cezası ödemeye mahkûm edilebileceği belirtilmişti¹⁴²⁸.

Yukarıda zikrettiğimiz meblağlar, 5728 sayılı kanunun 20. maddesi ile değiştirilmeden önce yüz lira olarak kabul edilmişti. Asgarî ücret miktarı üzerinden bir kıyas yapmak gerekirse, 5728 sayılı kanunun çıktığı Şubat 2008 itibariyle 16 yaşını doldurmuş olan çalışanların elde ettiği net asgarî ücret miktarı 481,55 TL iken¹⁴²⁹, bugün için geçerli olan net asgarî ücret 22.104 TL tutarındadır. Dolayısıyla 1086 sayılı Kanun döneminde haksız veya kötünietli dava açılmasının yaptırımı olarak öngörülen üst sınır, asgarî ücretin yaklaşık olarak 10,3 katı iken; günümüzde asgarî ücretin 5'te birine tekabül etmektedir. Yıllar içinde yaşanan bu değişim, kötünietli veya haksız olan tarafın ödemesi gereken ceza miktarının ciddî oranda azaldığını göstermektedir. Nitekim, 2008 yılında getirilen üst sınır bugün getirilmiş olsaydı, yaklaşık olarak 229.508 TL tutarına tekabül etmesi gerekecekti. Ayrıca burada, yargılama gideri olan vekâlet ücreti ile ilgili de bir yaptırım getirilmiş¹⁴³⁰ ve 327. maddenin ikinci fıkrasıyla davada sıfatı bulunmadığı hâlde, davacıyı, davalı sıfatının kendisine ait olduğu konusunda yanıltan ve kendisine karşı dava açılmasına sebebiyet veren kişi hakkında, davanın sıfat yokluğu nedeniyle reddine karar verilirse, davalı yararına yargılama giderlerine hükmedilmeyecektir (HMK m. 327, II).

Yukarıda belirtmiş olduğumuz yükümlülükler, dürüstlük kuralına aykırı hareket eden vekiller bakımından da geçerli olmakta ve bahsi geçen disiplin cezaları onlar bakımından da uygulanabilmektedir (HMK m. 329, II). Dolayısıyla, dava taraflarının yanında vekillerinin de dürüstlük kuralına uymaları şarttır. Doktrinde ifade edildiği üzere, avukatlar önemli bir güven ilişkisinin tarafı olarak bilgilerini dürüstlük kuralına riayet ederek kullanmalıdır¹⁴³¹. Roma hukukunda da, İmparator *Nero* döneminde

¹⁴²⁸ Doktrinde bu maddenin Avukatlık Kanunu'nun 169. maddesiyle birlikte değerlendirilerek, şartların oluşması halinde, karşı tarafın vekiliyle yaptığı sözleşme gereğince ödenecek vekâlet ücretini aşmayacak şekilde; vekâlet ücretinin tespitinin güç olması halinde ise, Avukatlık Asgarî Ücret Tarifesi'nde belirtilen miktarın üç katına kadar bir miktarın mahkemece, yargılama gideri olan vekâlet ücreti şeklinde takdir edilmesinin uygun olacağı da ifade edilmiştir. Bu konuda bkz. **Özekes**, *Dürüstlük*, s. 43-47.

¹⁴²⁹ <https://www.aile.gov.tr/media/35787/yillar-itibariyle-net-brut-asgari-ucetler.pdf> (Erişim Tarihi: 02.04.2025).

¹⁴³⁰ **Tanrıver**, s. 480.

¹⁴³¹ **Erdönmez**, *Pekcanıtez Usûl*, s. 914. Bununla birlikte, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 134. maddesinde, avukatlık onuruna, düzen ve gelenekleri ile meslek kurallarına uymayan eylem ve davranışlarda bulunanlarla, mesleki çalışmada görevlerini

YUHFD Vol. XXII No.2 (2025)

çıkartılan, *Senatus Consultum Turpillianum* adlı emirnameye göre, kaybedileceği baştan belli olan bir davada karşı tarafı taciz edici davranışlar sergileyen vekillerin, hâkimlerin takdir edeceği para cezasıyla cezalandırılması ve hatta şerefsiz (*infamis*) haline gelmeleri söz konusu olabilmektedir¹⁴³².

III. Dürüstlük Kuralının Medenî Usûl Hukuku'ndaki Görünüş Biçimleri

Tarafların, kanunî ve iradî temsilcilerinin kendilerine tanınmış olan usûlî yetkileri amacına uygun şekilde kullanıp kullanmadığı dürüstlük kuralı ile denetlenebilmektedir. Nitekim, bir davranışın dürüstlük kuralına uygun olup olmadığının belirlenmesine ilişkin kurallar, hâkim bakımından da yol gösterici olmaktadır. Taraf usûl işlemlerinin dürüstlük kuralına uygun olarak gerçekleştirilmesi etik bir anlam da taşımakta ve tarafların yargılama sürecinde meşru, makul ve hukukî bir çerçevede davranması gerekmektedir¹⁴³³.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesinin gerekçesinde, “*bu maddenin ilk fıkrası, Türk Medenî Kanunu'ndaki dürüstlük kuralının medenî usûl kanunundaki görünümüdür. Mukayeseli hukukta da dürüstlük kuralına, medenî usûl kanunlarında yer verilmektedir. Bu kural, taraf usûl işlemleri alanında etkisini gösterecektir. Söz konusu kurala aykırı olması hâlinde işlemin hukukî sonuç doğurması mahkemece önleneyecektir*” denilmek suretiyle dürüstlük kuralının uygulanma alanı ve kurala uyulmamasının yaptırımına işaret edilmiştir. Dolayısıyla, mahkemenin dürüstlük kuralına aykırı olarak gerçekleştirilen taraf usûl işlemini dikkate almaksızın yargılamayı yürütmesi ve hüküm kurması gerekmektedir¹⁴³⁴.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun çeşitli maddelerinde, farklı usûlî yetki ile olanakların kötüye kullanılması ihtimali göz önünde tutularak bazı önlemler alınmış ve dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edecek davranışlar belirli yaptırımlara tabi kılınmıştır¹⁴³⁵. Kanun koyucunun belirlediği önlem ve yaptırımlar şu şekilde gösterilebilir:

yapmayan veya görevinin gerektirdiği dürüstlüğü uygun şekilde davranmayanlar hakkında Avukatlık Kanunu'nda yer alan disiplin cezalarının uygulanacağına ayrıca işaret edilmiştir.

¹⁴³² Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 41, dn. 58.

¹⁴³³ Rüzgaresen, C.: Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Ankara 2013, s. 121.

¹⁴³⁴ Kurt Konca, s. 145.

¹⁴³⁵ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171-172; Erdönmez, Pekcanitez Usûl, s. 914 vd.; Tanriver, s. 481-483.

Birden fazla davalının bulunduğu hâllerde, davanın, davalılardan birisini sırf kendi yerleşim yeri mahkemesinden başka bir mahkemeye getirmek amacıyla açıldığı, deliller veya belirtilerle anlaşılırsa, mahkeme, ilgili davalının itirazı üzerine, onun hakkındaki davayı ayırarak yetkisizlik kararı verir (HMK m. 7, II).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Yargılamanın Sevk ve İdaresi başlıklı 32. maddesinin ikinci fıkrasında, medenî usûl hukukunda münasebetsiz evrak olarak da nitelendirilen, okunamayan, uygunsuz ya da ilgisiz dilekçeye ilişkin sevk edilen hükme göre, *“Okunamayan veya uygunsuz yahut ilgisiz olan dilekçenin yeniden düzenlenmesi için uygun bir süre verilir ve bu dilekçe dosyada kalır. Verilen süre içinde yeni bir dilekçe düzenlenmezse, tekrar süre verilemez”*. Esasında, bir mahkemeye sunulan münasebetsiz evrak da dürüstlük kuralına uygun olmayan bir davranış olarak addedilebilir¹⁴³⁶. Başka bir anlatımla, dava dilekçesinde ya da kanun yoluna başvuru dilekçesinde, mahkemeye sunulacak beyan ve itirazlarda, somut olay, dava ya da işle ilgisi bulunmayan, uygunsuz ifadeler yer verilmesi, kural olarak, dürüstlük ilkesine aykırı olacaktır¹⁴³⁷. Nitekim kanun koyucu da, yargı makamlarına sunulan münasebetsiz evrak ile dürüstlük kuralına aykırı davranılmış olacağı düşüncesiyle birtakım hukukî sonuçlara işaret etmiştir¹⁴³⁸.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 36. maddesinde yer alan ret sebeplerinden herhangi birisi mevcut olmamasına rağmen, sırf davanın uzatılması amacıyla ret talebinde bulunulmuşsa, *“ret talebi, toplu mahkemelerde reddedilen hâkimin müzakereye katılmasıyla; tek hâkimli mahkemelerde ise reddedilen hâkimin kendisi tarafından geri çevrilir”* (HMK m. 41, II). İlk derece mahkemesinde yapılmış olan ret talebinin reddine ilişkin kararlara karşı istinaf yoluna, bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerinin başkan ve üyeleri hakkındaki kararlarına karşı da temyiz yoluna ancak esas hakkında verilmiş hükümle birlikte başvurulabilir (HMK m. 41, III).

Yine, hâkimin reddi talebinin kötüniyetle yapıldığının anlaşılması ve esas yönünden kabul edilmemesi hâlinde, talepte bulunanların her biri hakkında beş yüz Türk lirasından beş bin Türk lirasına kadar disiplin para cezasına

¹⁴³⁶ Boran Güneysu, s. 143, 146.

¹⁴³⁷ Boran Güneysu, s. 145-146.

¹⁴³⁸ Boran Güneysu, s. 146. Kanun koyucu, 32. maddenin ikinci fıkrasında, hak arama özgürlüğü ve taraflar arasındaki menfaat dengesini de gözeterek, hukuki dinlenilme hakkına uygun şekilde münasebetsiz evrakın yeniden düzenlenmesi için, onu sunan tarafa uygun bir süre verilerek yeni dilekçe vermesine imkân tanımıştır. Bkz. Boran Güneysu, s.

hükmolunur (HMK m. 42, VI). Hâkim hakkında aynı davada aynı tarafça ileri sürülen ret talebinin reddi hâlinde verilecek disiplin para cezası, bir önceki disiplin para cezasının iki katından az olamaz (HMK m. 42, VII).

Hâkimin hukukî sorumluluğu müessesesi getirilmiş ve bu kuruma başvurunun şartları net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu noktada, hâkimin hukukî sorumluluğuna gidilmesi amacıyla devlet aleyhine açılan tazminat davası esastan reddedilirse davacı, beş yüz Türk lirasından beş bin Türk lirasına kadar disiplin para cezasına mahkûm edilir¹⁴³⁹ (HMK m. 49).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 60. maddesi "*mecburi dava arkadaşları, ancak birlikte dava açabilir veya aleyhlerine de birlikte dava açılabilir. Bu tür dava arkadaşlığında, dava arkadaşları birlikte hareket etmek zorundadır. Ancak, duruşmaya gelmiş olan dava arkadaşlarının yapmış oldukları usûl işlemleri, usûlüne uygun olarak davet edildiği hâlde duruşmaya gelmemiş olan dava arkadaşları bakımından da hüküm ifade eder*" şeklindedir¹⁴⁴⁰. Neticede dürüstlük kuralı gereğince, duruşmaya gelip beyanda bulunma imkânı verilmiş olmasına rağmen bu imkânı kullanmayan tarafın, dava arkadaşlarının yaptığı işlemlerle bağlı olması sonucu doğmaktadır.

Vekâletnamesi bulunmamasına rağmen dava açmasına veya yargılamayla ilgili işlem yapmasına Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 77. maddesinin birinci fıkrasına göre, kesin süre içerisinde vekâletnamesini sunması koşuluyla izin verilen avukat, haklı bir sebep olmaksızın süresi içinde vekâletname ibraz etmemişse, celse harcı ile diğer yargılama giderleri ve karşı tarafın uğradığı zararları ödemeye mahkûm edilmektedir. Bunu kötüniyetle yapan avukat aleyhine, ceza ve disiplin soruşturması açılmasını sağlamak üzere, Cumhuriyet başsavcılığına ve vekilin bağlı olduğu baro başkanlığına durum yazıyla bildirilmektedir¹⁴⁴¹ (HMK m. 77, II).

Eski hâle getirme talebi sebebiyle ortaya çıkan giderler, talepte bulunan tarafa yükletilmektedir. Ancak, karşı taraf eski hâle getirme talebine karşı asılsız itirazlar ileri sürerek giderlerin artmasına sebep olmuşsa, hâkim, giderlerin tümünün veya bir kısmının karşı tarafa yükletilmesine karar verebilmektedir¹⁴⁴² (HMK m. 101).

Islah ve karşı tarafın açık muvafakati söz konusu olmadan, dilekçeler teatisi aşamasının tamamlanmasından sonra iddia ve savunma genişletilememekte yahut değiştirilememektedir (HMK m. 14, I).

¹⁴³⁹ Tanrıver, s. 481.

¹⁴⁴⁰ Tanrıver, s. 482.

¹⁴⁴¹ Erdönmez, Pekcanıtez Usûl, s. 914; Tanrıver, s. 482.

¹⁴⁴² Tanrıver, s. 482.

1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda açık bir şekilde düzenlenmeyen iradî taraf değişikliğine ilişkin olarak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 124. maddesiyle birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu doğrultuda hem davacı hem de davalı taraf bakımından¹⁴⁴³ medenî yargı bağlamında taraf değişikliği yapılabilmesi, karşı tarafın açık rızasına bağlanmış durumdadır (HMK m. 124, I). Ancak, kanun koyucu Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 124. maddesinin üçüncü fıkrasıyla bu kurala bir istisna getirmiş ve maddî bir hatadan kaynaklanan ya da dürüstlük kuralına aykırı olmayan taraf değişikliği taleplerinin, karşı tarafın rızası aranmaksızın da kabul edilebileceği hususunda hâkime yetki vermiştir¹⁴⁴⁴.

Taraflar, kanunda belirtilen süreden sonra delil gösterememektedir. Ancak Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 145. maddesine göre “*bir delilin sonradan ileri sürülmesi, yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurundan kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir*”. Yani, delili elinde bulunduran tarafın kusurlu davranışı sebebiyle mahkemeye sunmadığı ve kötüniyetli bir biçimde davayı geciktirme amacıyla yargılamaya sokulmak istenen delile mahkeme itibar etmeyecektir.

Bir kimsenin kendi aleyhine olan vakıalar hakkında hâkim tarafından sorguya çekilmesini konu alan isticvap için, isticvabına karar verilen

¹⁴⁴³ **Taş Korkmaz, H.:** Medenî Usul Hukukunda İradi Taraf Değişikliği, Ankara 2014, s. 169.

¹⁴⁴⁴ **Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası,** s. 171. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 15.2.2022 tarihli E. 2019/218 K. 2022/124 sayılı kararında, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 124. maddesinde öngörülen tarafta iradi değişikliğin ancak davacının talebi ile uygulanabileceği, mahkemece davacıya taraf değişikliği yapılması için süre verilmesinin Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 24 ve 25. maddelerine aykırılık teşkil edeceği ve hasım düzeltme talebi bulunmayan davacıya yol gösterme anlamı taşıyacağı gerekçesiyle verilen yerel mahkeme direnme kararını bozmuştur. Bozmaya gerekçe olarak Yargıtay 21. Hukuk Dairesi'nin “*Anayasa ilkesi olan ve 6100 sayılı HMK'nun 30. maddesinde tanımlanan usul ekonomisi ilkesi gereğince Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla da yükümlüdür. Maddi hata sonucu tarafta yapılan ve kötüniyetli olmayan hata, usulün elverdiği mecra kullanılarak giderilebilecek iken, gerekmediği halde, dava reddedilerek yeni bir dava açmak üzere davacıya gereksiz masraf yaptırılması usul ekonomisi ilkesine aykırıdır. Zira davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının temel görevidir. (Anayasa m. 141/son)*” şeklindeki görüşüne işaret edilmiş ve mahkemece Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 124. maddesi uyarınca davacıya taraf değişikliği konusunda imkân tanınması ve davacıya uygun bir süre verilerek, yargılamaya devam edilmesi gerektiğinden bahisle özel daire kararına uyulması gerektiği ifade edilmiştir (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2019-218-k-2022-124-t-15-2-2022>, Erişim Tarihi: 09.04.2025).

kimseye meşruhatlı davetiye gönderilir ve belirlenen gün ve saatte isticvap olunmak üzere hazır bulunması gerektiği belirtilir. Davetiyede ayrıca, isticvap konusu vakıalar gösterilir; ilgili tarafa geçerli bir özrü olmaksızın gelmediği veya gelip de sorulara cevap vermediği takdirde, isticvap konusu vakıaları ikrar etmiş sayılacağı ihtar da yapılır (HMK m. 171, I). Dürüstlük kuralı burada devreye girer ve çağrılan taraf özürsüz olarak gelmezse ya da gelip de soruları cevapsız bırakacağını bildirirse ve soruları yanıtlamazsa, mahkemece sorulan vakıaları ikrar etmiş sayılır (HMK m. 171, II).

Kötüniyetli bir biçimde ıslah yapılmasının sonuçları, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 182. maddesinde belirtilmiştir. Söz konusu hükme göre, *“ıslahın davayı uzatmak veya karşı tarafı rahatsız etmek gibi kötü niyetli düşüncelerle yapıldığı deliller veya belirtilerle anlaşılırsa, mahkeme, ıslahı dikkate almadan karar verir. Ayrıca hâkim, kötüniyetle ıslaha başvuranı, karşı tarafın bu yüzden uğradığı bütün zararlarını ödemeye ve beşyüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar disiplin para cezasına mahkûm eder¹⁴⁴⁵”*.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 183. maddesi, esasında dürüstlük kuralından hareketle taraflar arasındaki dengenin bozulmadan yargılama yapıp karar verilmesine hizmet eder. Nitekim, maddî hataların düzeltilmesine ilişkin getirilmiş bu hükme göre, maddî hataların düzeltilmesine ilişkin getirilmiş bir hüküm olup, *“tarafların veya mahkemenin dava dosyasında bulunan belgelerdeki açık yazı ve hesap hataları, karar verilinceye kadar düzeltilebilir”*. Şayet yargılama, tarafların birisinin yazı ya da hesap hatasının düzeltilmesi sebebiyle uzamışsa, hâkim, yargılama giderlerini tayin ederken bu durumu da dikkate alacaktır.

Sahtelik iddiası sonunda haksız çıkan taraf kötüniyetli ise bu sebeple ertelenen her bir duruşma için celse harcına ve talep hâlinde bu sebeple diğer tarafın uğradığı zararları tazmin etmeye mahkûm edilir (HMK m. 213, I). Şayet, inkâr edilen imza veya yazı resmî senet üzerindeyse, yukarıdaki harç miktarı iki katı olarak uygulanır (HMK m. 213, II). Burada, dürüstlük kuralına aykırılık sebebiyle kötüniyetli tarafa uygulanacak yaptırıma işaret edilmiştir. Ancak, tarafların bu tazminatı ödememesi yahut indirimli ödemesine ilişkin bir istisna da getirilmiştir. Şöyle ki, sahteliği öne sürülen imza hakkında bilirkişi incelemesi yapılmasına karar verilmesinden önce, tarafların iddialarından vazgeçmeleri hâlinde hâkim, tazminattan indirim yapabileceği gibi tazminata hükmetmeyebilir (HMK m. 213, III).

¹⁴⁴⁵ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171; Erdönmez, Pekcanıtez Usûl, s. 914; Tanrıver, s. 483.

Yeminin edasından kaçınılması hâlinde de birtakım yaptırımlar öngörülmüştür. Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 229. maddesine göre, “*yemin için davet edilen kimse, tayin edilen gün ve saatte mahkemede geçerli bir özrü olmaksızın bizzat hazır bulunmaz yahut hazır bulunup da yemini iade etmez ya da yemini eda etmekten kaçınırsa yemin konusu vakıaları ikrar etmiş sayılır*”. Bu şartın gerçekleşebilmesi için yemin edecek kimseye ihtar içeren davetiye’nin çıkarılması şarttır. Kendisine yemin iade olunan kimse, yemin etmekten kaçınırsa yemin konusu vakıa ispat edilememiş sayılır¹⁴⁴⁶.

Keşif yapılmasına taraflardan birinin karşı koyması hâlinde, o kimse ispat yükü kendisine düşen taraf ise bu delilden vazgeçmiş; diğer taraf ise iddia edilen vakıayı kabul etmiş sayılır. Ancak, bu mutlak bir kural değildir. Zira, hâkim duruma ve karşı koyma sebebine göre bu hükmü uygulamayabilmektedir (HMK m. 291, II).

Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 312. maddesinin ikinci fıkrasına göre, iyiniyetli davalı, yani davanın açılmasına kendi hal ve davranışlarıyla sebebiyet vermemiş olan ve yargılamanın ilk duruşmasında davacı tarafın talep sonucunu kabul etmiş bulunan davalının yargılama giderlerini ödemeye mahkûm edilmemesi söz konusudur¹⁴⁴⁷.

Kötü niyetli bir biçimde istinaf yoluna başvurulmuş olması da dürüstlük kuralına aykırı görülmüş ve bölge adliye mahkemesince, haksız dava açılmasının sonuçlarını düzenleyen ve yukarıda açıkladığımız Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun 329. maddesi uyarınca işlem yapılması gerekir¹⁴⁴⁸ (HMK m. 351). Benzer bir hüküm, temyiz başvuruları için de Yargıtay’ın 329. maddesi hükümleri uyarınca işlem yapacağına işaret etmektedir (HMK m. 368). Nitekim, temyiz edilemeyecek kararlar arasında yer alan bir kararın temyizi üzerine, Yargıtay Hukuk Dairesi’nin inceleme yapması ve bozma kararı vermesi, yargılamaya egemen olan ilkelerden hukuk devletinin ve hukukî güvenlik ilkesiyle usûl ekonomisi ilkesine¹⁴⁴⁹ aykırı olacaktır¹⁴⁵⁰.

¹⁴⁴⁶ Tanrıver, s. 483.

¹⁴⁴⁷ Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 660.

¹⁴⁴⁸ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 171; Erdönmez, Pekcanıtez Usûl, s. 914; Tanrıver, s. 483.

¹⁴⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz. Rüzgaresen, s. 45-58.

¹⁴⁵⁰ Kesin biçimde verilen kararlara karşı, kötünüyetle temyiz kanun yoluna başvuran taraf aleyhine disiplin para cezasının tayin edileceğine ilişkin hükmün, usûl ekonomisi ilkesiyle yargı makamlarının kötünüyetle meşgul edilmesini önleme amacını taşıdığına ilişkin bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu T. 14.1.2020, E. 2019/732 K. 2020/8 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hgk-e-2019-732-k-2020-8-t-14-1-2020>, Erişim YUHFD Vol. XXII No.2 (2025))

Yine, doğruyu söyleme ödevine aykırı beyanların mahkemede yazılı ya da sözlü şekilde ileri sürülmesi mahkeme tarafından dikkate alınmayacaktır. Ancak taraf bilinçli şekilde doğru olmadığını bildiği bir hususu ileri sürmüştü, bunun usûl hilesi olarak değerlendirilip, yargılamanın iadesi sebebi teşkil edeceği doktrinde ifade edilmiştir¹⁴⁵¹. Roma hukukunda, kesinleşmiş mahkeme kararlarının iptali amacıyla başvurulanan yargılamanın iadesi gibi bir olağanüstü kanun yolu bulunmamakla birlikte¹⁴⁵², Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 375. maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde öngörülen yargılamanın iadesi sebebine benzer şekilde, Roma hukukunda da, yalancı tanık sebebiyle zarara uğrayan tarafın, uğradığı zararların karşılanması için tazminat davası açması mümkündür ve yalancı tanığın ifadesinin hükme esas alındığı dava geçersiz kabul edilirdi¹⁴⁵³.

Tüm bunların yanında, doktrindeki görüşlere ve Yargıtay uygulamasına bakıldığında, dürüstlük kuralının önemli ölçüde işlerlik kazandığı ve emsal teşkil edecek nitelikte kararların mevcudiyeti göze çarpmaktadır. Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse:

- Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na göre başvurulabilecek olağan kanun yolları, istinaf ve temyizdir ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun aksine, “*karar düzeltme*” yolu öngörülmemiştir. Buna rağmen Bölge Adliye Mahkemelerinin fiilen devreye girmesinden sonra istinaf ve temyiz denetiminden geçmiş kararlar bakımından da karar düzeltme yoluna başvurulduğu tespit edilmiş, dolayısıyla bu dosyaların yeniden Yargıtay gündemine taşınması kötüniyetli kanun yolu başvurusu olarak değerlendirilip, hem talep reddi hem de, m.329, II uyarınca disiplin para cezası tayini gerekmektedir¹⁴⁵⁴.

Tarihi: 10.04.2025); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu T. 17.11.2022, E. 2020/636 K. 2022/1540

(<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2020-636-k-2022-1540-t-17-11-2022>, Erişim Tarihi: 10.04.2025); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu T. 22.3.2023, E. 2021/900 K. 2023/235

(<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2021-900-k-2023-235-t-22-3-2023>, Erişim Tarihi: 10.04.2025).

¹⁴⁵¹ Arslan/Yılmaz/Taşpınar Ayvaz/Hanağası, s. 172; Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 130-132.

¹⁴⁵² Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 135.

¹⁴⁵³ Sungurtekin Özkan/Türkoğlu Özdemir, s. 89.

¹⁴⁵⁴ Yargıtay 11. Hukuk Dairesi'nin 25.11.2024 tarihli E. 2024/6231 K. 2024/8230 sayılı kararıyla yalnızca kötüniyetli istinaf ve temyiz başvuruları bağlamında değil, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda kendisine yer verilmeyen karar düzeltme yoluna başvurulması halinde de şu gerekçelerle 329. madde uyarınca disiplin para cezası takdir edilmiştir. *YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)*

- Davacının dava açmaması için oyalanması durumunda, davalının zamanaşımı defini ileri sürmesi dürüstlük kuralıyla bağdaşmaz¹⁴⁵⁵.
- Davacının hukukî himaye amacıyla değil de yalnızca davalıya zarar vermek kastıyla dava açması hâlinde, dürüstlük kuralına aykırılık mevcuttur, dava hukukî yarar eksikliğinden usûlden reddedilmelidir¹⁴⁵⁶.
- Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 329. maddesinin birinci fıkrasının uygulanabilmesi bakımından, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 23.03.1974 tarih ve E. 1971/8-143, K. 1974/262 sayılı kararıyla da işaret edildiği gibi, *“davacının kötüniyetli olması, yani hiçbir hakkı bulunmadığını biliyor olması veya durumu gereğince bilmesi gerektiği hâlde, sırf aleyhine dava açtığı kişiyi ızzar kastı taşıması”* gerekmektedir¹⁴⁵⁷. Haklı olduğunu düşünerek dava açan

“...olağan kanun yollarından olan temyiz ve istinaf taleplerinin kötüniyetli yapılması halinde bile ceza öngören kanun koyucunun, kanunda hiç yer almayan “karar düzeltme” yoluna özel yaptırım getirmemiş olmasının yegane sebebinin müessesenin kanun metninde yer almamasından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır. Doğal olarak kanun metinleri, bünyesinde düzenleyip tarif ettiği hususlara ilişkin düzenlemeler içerir. Dolayısıyla kanunda hiç yer almayan ve dolayısıyla kötü niyetin en bariz şekilde tezahür ettiği bu halin yaptırımdan muaf tutulduğu sonucuna varmanın kanunun özü ve ruhuyla bağdaşmayacağı izahtan varestedir. O halde, kötüniyetle istinaf yoluna başvurmaya dair 6100 sayılı Kanun'un 351 inci ve kötü niyetle temyiz başlıklı 368 inci maddelerinin atıfta bulunduğu, aynı Kanun'un 329 uncu madde metinlerinin özünde, mahkemeye erişim hakkının kötüye kullanıldığı tüm halleri kapsadığı kanaatine varılmakla; haksız ve yersiz talep reddinin yanısıra disiplin para cezasına hükmedilmelidir...” (https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/11-hukuk-dairesi-e-2024-6231-k-2024-8230-t-25-11-2024, Erişim Tarihi: 10.04.2025).

¹⁴⁵⁵ Yargıtay 14. Hukuk Dairesi 4.12.2006, E. 2006/13930 K. 2006/14349 (https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/14-hukuk-dairesi-e-2006-13930-k-2006-14349-t-04-12-2006, Erişim Tarihi: 28.03.2025). Ayrıca bkz. **Yılmaz**, s. 805.

¹⁴⁵⁶ Yargıtay 11. Hukuk Dairesi T. 18.03.1982, E. 1982/619 K. 1982/1108 (https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/11-hd-e-1982-619-k-1982-1108-t-18-03-1982, Erişim Tarihi: 02.04.2025. Ayrıca bkz. **Arslan**, s. 70; **Hanağası**, s. 35, dn. 155.

¹⁴⁵⁷ *“...Bir tarafın kötüniyetli olduğuna kanaat getirmek için her somut olayda kişinin haklı olduğuna inanarak dava açıp açmadığı titizlikle incelenmeli ve objektif olarak açıkça hakkı olmadığını bildiği hâlde dava açan ya da yargılamayı yürüten taraf kötüniyetli kabul edilmelidir. Kişi mutlak olarak haklı olmasa da hukukun kendisine tanıdığı imkânlardan yararlanarak dava açmış yürütmüş ya da haklı olduğuna inanarak savunma yapmış ve yeterli delili olmadığı gibi bir sebeple iddia veya savunması yerinde bulunmamış ise kötüniyetli sayılamaz. Aksi takdirde Anayasanın kişilere tanıdığı hak arama özgürlüğü kapsamında dava açma ve aleyhine açılan davaya karşı savunma hakkını kullanan ve bir şekilde haksız bulunan herkes kötüniyetli kabul edilecektir ki, böyle bir sonucun hukuken kabul edilmesi mümkün değildir...”* Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, T. 8.4.2021, E.

davacının, davasının reddi halinde bu madde hükmü uygulanamaz¹⁴⁵⁸.

- Davalının dürüstlük kuralına aykırı davranışı sonucunda davanın sıfat yokluğu nedeniyle reddedilmesi halinde HMK m. 327 uygulanır; farklı nedenlerle reddi halinde ya da davalının kötünietli olması halinde ise, HMK m. 329 uygulanır¹⁴⁵⁹.
- Hukuka aykırı yollardan elde edilmiş deliller, mahkemeye sunulursa, gerçeği söyleme yükümlülüğünün ve dolayısıyla dürüstlük kuralının ihlâli sonucunu doğuracaktır. Bu noktada, tarafların haklarını yahut usûlî yetkilerini kötüye kullandıkları kabul edilip hukuka aykırı yollardan elde edilmiş olan deliller göz ardı edilebilecektir¹⁴⁶⁰.
- Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 327. maddesinin ikinci fıkrası hükmünün uygulamasına ilişkin olarak örneğin bir tarafın elinde bulundurduğu ve karara etkili olacak belgeleri, süresi içerisinde karşı tarafa bildirmemesi şeklindeki dürüstlük kuralına aykırı hareketleri, onun, yargılama giderlerini ödemeye mahkûm edilmesi sonucunu doğuracak niteliktedir¹⁴⁶¹.
- Görülmekte olan bir davada, kullanılan hakkın somut olaylara dayanması gerekir ve objektif iyiniyet kurallarına aykırılık mevcutsa, hakkın kötüye kullanımı söz konusudur. Herkesin haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorunda olması gerekir ve bir hakkın açıkça kötüye kullanılması hukuk düzenince korunmaz. Dolayısıyla savunma hakkının kullanılması sırasında da dürüstlük kuralına aykırılık meydana gelirse, davalının bu davranışın olumsuz sonuçlarına katlanması gerekir¹⁴⁶².

2017/1228

K.

2021/443

(<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2017-1228-k-2021-443-t-8-4-2021>, Erişim Tarihi: 08.04.2025).

¹⁴⁵⁸ Arslan, s.76; Özkes, Dürüstlük, s. 40.

¹⁴⁵⁹ Atalı/Ermenek/Erdoğan, s. 716.

¹⁴⁶⁰ Tanrıver, s. 930.

¹⁴⁶¹ Görgün/Börü/Kodakoğlu, s. 661.

¹⁴⁶² Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 7.5.2014, E.2013/1792, K. 2014/584 sayılı kararıyla “davalı işverenin kendi muvazaasına dayalı olarak, davacıyı toplu iş sözleşmesinden yararlandırmamak suretiyle maddi menfaat elde etmeyi amaçladığı, bu anlamda davalının savunmasının dürüstlük kuralına aykırı ve bu bağlamda hakkın kötüye kullanılması niteliğinde olduğu, hiç kimse kendi muvazaasına dayanarak bir hak talep edemeyeceğinden davalının dürüstlük kuralına aykırı davranması nedeniyle muvazaalı eyleminin sonuçlarına katlanması gerektiği” ifade edilmiştir
YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

- Eşlerden birinin açtığı boşanma davası, diğer eşin açmış olduğu davayı sonuçsuz bırakmaya yönelik ise, dürüstlük kuralına uyulmaması sebebiyle ret kararı verilmelidir¹⁴⁶³.
- Kat irtifakı tesis edilmiş olan bir apartmanda, kat maliklerinin hangi kısımların kim tarafından kullanılacağına ilişkin yaptıkları sözleşme, hepsini bağlayacaktır. Dolayısıyla, bu sözleşmeden kaynaklanan hakkını kullanan kişiye karşı, müdahalenin menî davası açılacak olursa, bu durum dürüstlük kuralına aykırı kabul edilecek ve dava reddedilecektir¹⁴⁶⁴.
- Taşınmaz üzerinde hak sahibi olan paydaşların kendi aralarında paylaşıp kullandıkları yerlerle ilgili olarak, paydaşlardan birinin hissesini üçüncü kişiye satması halinde, diğer paydaşın açacağı ön alım davasında da dürüstlük kuralının uygulanması gerekir¹⁴⁶⁵.
- Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, “...davacının takip tarihinden sonra, ancak davadan önce davalının 59.365,99TL ödeme yaptığını bildiğinin, dosyada sabit olduğu, davacının, yapılan bu kısmî ödemeyi dikkate almadan, icra takibine yapılan tüm itirazların iptali talebi ile dava açtığı, dava tarihi itibarı ile 59.365,99TL ödemenin davacı tarafça bilindiği hâlde bu kısım bakımından da dava açılmakla bu kısma yönelik hiçbir hakkı olmadığını bilen davacının

(<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2013-1792-k-2014-584-t-7-5-2014>, Erişim Tarihi: 09.04.2025). Ayrıca bkz. **Kurt Konca**, s. 144, dn. 621).

¹⁴⁶³ Yargıtay 2. Hukuk Dairesi 10.02.2005 E. 443, K. 2005/1797. Bkz. **Yılmaz**, s. 805. Aksi yöndeki Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 13.3.2015, E. 2013/1688 K. 2015/1032 sayılı kararı ile “Davacı-davalı kadının terke dayalı boşanma davasına ilişkin 09.04.2010 tarihli ihtar kararı kendisine tebliğ edildikten sonra 13.05.2010 tarihinde Medeni Kanunun 166/1.maddesine dayanarak boşanma isteğinde bulunması, terke dayalı boşanma davasını sonuçsuz bırakmaya yönelik olup dürüstlük kuralı ile bağdaşmaz. Davacı-davalı kadın, ihtara uymamakta haklılığını da kanıtlayamamıştır. Mahkemece terke dayanan boşanma davasının kabulü, karşı boşanma davasının reddine karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde hükmün kurulması doğru görülmemiştir.” şeklindeki daire kararı bozulmuş ve diğer eş, ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır şeklindeki yasal düzenleme birlikte ele alındığında davacı eşin gerçekte iddia ettiği gibi terk edilen değil, terk eden eş olduğunun kabulü gerektiği ve davalı (karşı davacı) eşin, davacı (karşı davalı) olan eşini ortak konutu terke zorladığı sabit olduğu ifade edilmiştir (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2013-1688-k-2015-1032-t-13-3-2015>, Erişim Tarihi: 05.04.2025).

¹⁴⁶⁴ Yargıtay 18. Hukuk Dairesi, 13.10.2008, E. 2008/6499 K. 2008/10282 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/18-hukuk-dairesi-e-2008-6499-k-2008-10282-t-13-10-2008>, Erişim Tarihi: 20.03.2025). Bkz. **Yılmaz**, s. 793.

¹⁴⁶⁵ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 24.05.2006, E. 6-288, K. 2006/304. Bkz. **Yılmaz**, s. 805.
YUHFD Vol. XXII No.2 (2025)

HMK m.329, II uyarınca para cezası ile cezalandırılması...” yönünde verilen yerel mahkeme direnme kararını, “...ne var ki, icra takibinde talep edilen asıl alacak miktarı dava tarihinden önce ödenmiş olmakla birlikte davalı tarafça asıl alacak miktarı haricen ödenmiş olup, davanın dayanağı takibe davalı borçlu tarafından itiraz edilerek icra takibinin durması sağlanmış olduğundan ve mahkemece itirazın iptali yönünde bir karar verilmediği sürece icra müdürlüğünce takip dosyasında alacaklı istemi yönünden herhangi bir işlem yapılamayacağından, icra takibinde istenen alacağın fer’ileri ve icra giderleri yönünden davacının dava açmakta hukukî yararı bulunmaktadır...” gerekçesiyle bozmuştur ve HMK m.329, II uyarınca davacının disiplin para cezasıyla cezalandırılmış olmasını, hukuka uygun bulmamıştır¹⁴⁶⁶.

Dürüstlük kuralı, icra ve iflas hukukunda da sınırlayıcı ve düzenleyici nitelikte işlev görmektedir¹⁴⁶⁷. Hukuk Muhakemeleri Kanunu’nun aksine, İcra ve İflas Kanunu’nda dürüstlük kuralının bu alanda uygulanacağı ile ilgili genel bir hüküm bulunmasa da kanunun çeşitli yerlerinde iyiniyetli işlem ve davranışlara önem verildiği gösterilmiş, dürüstlük kuralına aykırı işlemlerin yaptırımlarına yer verilmiştir¹⁴⁶⁸. Yani, icra ve iflas takibinin taraflarının, kanunun tanıdığı yetki ve olanakları kullanırken dürüstlük kuralına uymaları gerektiğini doğal saymak gerekir. İcra hukuku bakımından dürüstlük kuralı, bu prosedür çerçevesinde bir hukuk kuralının kötüye kullanılmasını önlemeye ya da kötüye kullanma gerçekleşmişse sonucunu ortadan kaldırmaya yarayabilecektir¹⁴⁶⁹.

Örneğin, konkordatoya ilişkin hükümlere bakıldığında, İcra ve İflas Kanunu’nda 7101 sayılı Kanun ile değiştirilmeden önce düzenlenmiş olan “*konkordato talebinin nazara alınması şartları*” başlıklı 286. maddenin son fıkrası “*dürüstlük*” koşulunu içermekteydi. 4949 sayılı İcra ve İflas Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile getirilen hükümler sonucunda “*dürüstlük*” koşulu, İcra ve İflas Kanunu metninden çıkartılmıştır. Bu sebeple, “*dürüstlük*” koşuluna, konkordatonun tasdik şartlarına ilişkin yeni hükümlerde yer verilmediği için, borçlunun dürüst

¹⁴⁶⁶ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, T. 29.6.2022, E. 2020/445 K. 2022/1077 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2020-445-k-2022-1077-t-29-6-2022>, Erişim Tarihi: 08.04.2025).

¹⁴⁶⁷ Aslan/Akyol Aslan, s. 231.

¹⁴⁶⁸ Arslan, s. 134-135; Aslan/Akyol Aslan, s. 231; Özekes, M.: İcra Hukukunda Temel Haklar ve İlkeler, Ankara 2009, s. 87-88.

¹⁴⁶⁹ Aslan/Akyol Aslan, s. 231.

YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

olmasının aranıp aranmayacağı noktasında fikir ayrılıkları bulunsa da, kanaatimizce, dürüstlük koşulu, maddi hukukta yer alan iyiniyet kavramı ve medeni yargılama hukukumuz bağlamında da işlev gören dürüstlük kuralı çerçevesinde, konkordatoya başvuru ve mühlet talebi başta olmak üzere konkordatonun tüm aşamalarında dikkate alınmalıdır¹⁴⁷⁰.

Örneğin ilamlı icra yolunda, tarafların ilamda yer alan alacak kalemlerini makul bir gerekçe göstermeden ayrı ayrı takibe koyması, ilamın bütünlüğü prensibinden hareketle dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edeceği sebebiyle Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararıyla bozmaya konu edilmiştir¹⁴⁷¹. Kararda, alacaklının, kötüniyetli olmaksızın kanundaki boşluktan yararlanarak bir ilamdaki haklar için ayrı ayrı takip başlatarak sebepsiz zenginleşme anlamına gelecek şekilde fazladan avukatlık ücreti talep etmesi hakkın kötüye kullanılması olarak değerlendirilmiş ve bu durumun hukuk düzeni tarafından korunmayacağı, ilamın bütünlük arz etmesine rağmen geçerli ve hukuka uygun bir sebep olmaksızın alacaklının ayrı ayrı takip başlatması, dürüstlük kuralına aykırı görülmüştür. Dolayısıyla bir mahkeme

¹⁴⁷⁰ Dürüstlük koşulunun aranması gerektiğine ilişkin bkz. **Tanrıver, S.:** Konkordato Komiseri. Ankara 1993, s. 3; **Atalı M./Ermenek İ./Erdoğan E.:** İcra ve İflas Hukuku 6. Bası, Ankara 2022, s. 643-644; **Kale, S.:** İflas İçi Adi Konkordato Uygulamasında Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar, MİHBİR 13. Antalya Toplantısı 2015, s.271-286), s. 273. Benzer yönde verilmiş İzmir Bölge Adliye Mahkemesi 17. Hukuk Dairesi'nin 13.6.2019 tarihli ve E.2019/886, K.2019/1166 sayılı kararında, “....kira, doğal gaz, işçi alacakları gibi işyerinin devamı için gerekli bedellerinin ödenmemesi ve bir kısım borçların davacı tarafından alacak ve borç kayıtları arasında gösterilmemesi hali tespit edildiğinden, konkordato talebinde bulunanın iyiniyetli olmadığı kabulü gerektiğini belirtmiştir. TMK. 2 maddesi gereğince iyiniyet şartları her dava için değerlendirilecek ise de, konkordato talebi için davacı/ borçlunun borçlarını ödeme zorluğu içine düşmesi aranacağından, ödenemeyen kira veya sair borçlar nedeniyle, konkordato talebinde bulunan borçlu/davacının iyiniyetli olmadığı yönündeki tespit ve gerekçe yerinde olmamıştır....” şeklinde hüküm kurulmuştur. Yine, dürüstlük kuralının, konkordato yetkili mahkemenin tayininde, tekrarlanan konkordato taleplerinde ve buna ilişkin konkordato talebinin feragatinde de dikkate alınması gerektiğine ilişkin Prof. Dr. Levent Börü'nün görüşü ve yeni tarihli bir karar için bkz. Diyarbakır Bölge Adliye Mahkemesi 6. Hukuk Dairesi, T. 17.03.2025, E. 2024/2503, K. 2025/383, (https://boruhukuk.com/blog-sayfas%C4%B1/f/konkordatodan-feragat-yinelenen-konkordato-talebi-d%C3%BCr%C3%BCstl%C3%BCk-kural%C4%B1?trk=feed_main-feed-card_feed-article-content, Erişim Tarihi: 16.04.2025). Aksi yöndeki, dürüstlük şartının aranmayacağı yönündeki görüş için bkz. **Pekcanitez, H./Erdönmez, G.:** 7101 Sayılı Kanun Çerçevesinde Konkordato, İstanbul 2018, s. 130.

¹⁴⁷¹ Bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 6.4.2016, E. 2014/611 K. 2016/492 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2014-611-k-2016-492-t-6-4-2016>, Erişim Tarihi: 01.02.2025). Benzer yönde ayrıca bkz. **Yılmaz, s. 796-797.**

kararıyla hükmedilen alacak kalemlerinin ve vekâlet ücretinin, ayrı ayrı takip konusu yapılması dürüstlük kuralına aykırı kabul edilmektedir¹⁴⁷².

Bu noktada, başta mahkemeye erişim hakkı gibi hak arama hürriyetiyle ilgili olan Anayasa'daki temel haklarla ilgili kötüye kullanım yasağının, icra hukukunda yansımalarının dürüstlük kuralına aykırı işlemlere bağlanan hukukî sonuçlar şeklinde karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Nitekim, hak arama özgürlüğü ve bunun yansımaları olan savunma hakkının kötüye kullanılması hâlinde İcra ve İflas Kanunu'nun açıkça yaptırıma hükmettiği görülebilir. Örneğin, itirazın iptali davasında, itirazın kesin ya da geçici kaldırılmasında, *"takibin kötü niyetli ve haksız olması"* ibaresi kullanılarak dürüstlük kuralına işaret edilmektedir. Yine borçlunun, alacaklının zararına hareket etmesi, kötüniyetli bir biçimde davranması ve takipteki yükümlülüklerini yerine getirmemesi sebebiyle bazı yaptırımlara maruz kalabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuda tasarrufun iptali davası (İİK m. 277 vd.) ve İcra ve İflas Kanunu'nda düzenlenen cezaya ilişkin hükümler (m. 331, 332) örnek olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca, Yargıtay tarafından da ifade edildiği üzere, icra mahkemesinin vermiş olduğu karara karşı yargılamayı sürüncemede bırakmak, işlemleri uzatmak gibi kötüniyetli bir biçimde istinaf yoluna başvurulmuşsa, İcra ve İflas Kanunu'un 363. maddesinin ikinci fıkrasının atfıyla, HMK m.329'a gönderme yapan Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 351. maddesinin uygulanması gerekir. Yine, İcra ve İflas Kanunu'nun 363. maddesinin üçüncü fıkrası ile kesin olan yani istinaf kanun yolu kapalı bulunan bir karara karşı istinaf yoluna başvurulması halinde de ikinci fıkradaki yollama geçerli olacaktır. Benzer şekilde İcra ve İflas Kanunu'nun istinaf ve temyiz incelemeleri hakkındaki 366. maddesinin birinci fıkrasının yaptığı atıfla uygulanması gereken Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 368. maddesi uyarınca, temyiz kanun yolu kapalı bulunan Bölge Adliye Mahkemelerince verilen kararlara karşı kötüniyetle temyiz yoluna başvurulması hâlinde de Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 329. maddesi hükümlerinin uygulanacağı öngörülmüştür¹⁴⁷³.

¹⁴⁷² Bkz. Yargıtay 8. Hukuk Dairesi 9.3.2015, E. 2014/5221, K. 2015/5534 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/8-hukuk-dairesi-e-2014-5221-k-2015-5534-t-9-3-2015>, Erişim Tarihi: 12.01.2025).

¹⁴⁷³ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu T. 22.3.2023, E. 2021/900 K. 2023/235 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2021-900-k-2023-235-t-22-3-2023>, Erişim Tarihi: 10.04.2025); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu T. 17.11.2022, E. 2020/636 K. 2022/1540 (<https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/hukuk-genel-kurulu-e-2020-636-k-2022-1540-t-17-11-2022>, Erişim Tarihi: 10.04.2025).

SONUÇ

Tarafların yargılamanın seyrine zarar verebilecek davranışlarına eski dönemlerden beri rastlanmaktadır. Roma'da yargılamada hakkın kötüye kullanılmasına ilişkin kötünietli davranışlara ilk dönemlerden itibaren önlem alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi sonları ile *Principatus* Dönemi'nin başlarına denk gelen devirde *praetor*'ların maddî hukuk ve usûl hukuku kurallarını geliştirmek suretiyle düzenlemeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu düzenlemelerden bir kısmının *bona fides* ilkesinden yola çıkmak suretiyle yargılamanın seyrine zarar verecek kötünietli davranışların önlenmesine ilişkin olduğu görülmektedir. *Formula* usûlünde davanın başlamasına engel olmak amacıyla yargı önüne çıkmayan davalının mallarının zilyetliğinin davacıya verilmesi, hatta bazı durumlarda söz konusu malları satabilme yetkisinin (*venditio bonorum*) sağlandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca *praetor* huzuruna davet edilen davalı belirlenen günde mahkeme önüne gelmez ise bir miktar para ödeyeceğini taahhüt etmekteydi. Bunun yanında birçok davada taraflar davayı *bona fides*'e uygun olarak yürüttüklerine dair yemin (*iusiurandum de calumnia*) etmekteydiler. Yargılamanın seyrine zarar verecek buna benzer düzenlemelerin Roma usûl hukukunda günün ihtiyaçlarına göre geliştirildiği ve yargılamanın bir parçası hâline geldiği kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Kökeni *bona fides* ilkesine ve Roma hukukuna dayanan, günümüzde medenî usûl hukuku bağlamında da uygulanma alanı bulacağı konusunda tartışma bulunmayan dürüstlük kuralının, Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 29. maddesi çerçevesinde ve çalışmada da ifade ettiğimiz üzere, diğer birçok maddede karşılık bulduğunu söylemek gerekmektedir. Dürüstlük kuralı ve doğruyu söyleme ödevi hem Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda hem de İcra ve İflas Kanunu'nda kendisine yer bulmuş ve bu yükümlülöklere aykırı davranışlar, belirli yaptırımlar öngörölmek suretiyle engellenmek istenmiştir.

Ancak hatırlatılmalıdır ki, temelde belirli bir toplumdaki değeri yargıları ve hukuk düzeni içindeki etik ilkelerle ilişkili olan ve geçmişte çok eskilere dayanan bir kuralın, genel nitelikte olması, kötüye kullanılmasına da imkân tanımaktadır. Bu sebeple bahsi geçen ilkenin ve kanunda gösterilen yaptırımların, somut ve açık şekilde öngörölmesi son derece önemlidir. Nitekim, çalışmamızda yer verildiği üzere, yargı içtihatları da dürüstlük kuralının uygulanmasına destek vermekte, davanın ya da işin taraflarının ve temsilcilerinin dürüst olmayan davranışları çoğunlukla bir yaptırımla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda ifade edilmelidir ki, objektif

ölçütler çerçevesinde dürüstlük kuralına aykırı yaptırımların daha ciddi şekilde ve taraflarla vekillerin davranışlarının hak arama özgürlüğünün ölçüsüz şekilde kısıtlanması anlamına gelmeyecek biçimde güncel gelişmeler ve ekonomik gerçeklik dikkate alınarak gözden geçirilmesi oldukça elzemdir.

Son olarak, takip hukukunda da dürüstlük kuralı önemli ölçüde geçerlilik kazanmış olup, genel bir hüküm konulmak yerine ilgili mevzuatın birçok hükmünde, kötünîyetli ve dürüstlüğe uygun olmayan davranışların somut yaptırımlarına ayrı ayrı yer verildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akıncı, Ş.: Roma Hukuku Dersleri, 19. Baskı, Konya 2023.

Akyol, Ş.: Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, 2. Baskı, İstanbul 2006.

Alangoya, Y.: Medenî Usûl Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanmasına İlişkin İlkeler, İstanbul 1979.

Alangoya, Y./Yıldırım, K./Deren-Yıldırım, N.: Medeni Usul Hukuku, 7. Baskı, İstanbul 2009.

Arslan, R.: Medenî Usul Hukukunda Dürüstlük Kuralı, Ankara 1989.

Arslan, R./Yılmaz, E./Taşpınar Ayvaz, S./Hanağası, E.: Medenî Usul Hukuku, 10. Baskı, Ankara 2024.

Aslan, K./Akyol Aslan, L.: İlama Bağlı Para Alacağı İçin İlamsız İcra Takibi Yapılması, Dürüstlük Kuralına ve Hayatın Olağan Akışına Aykırı Mıdır? (Prof. Dr. Ramazan Arslan'a Armağan, C. I, Ankara 2015, s. 195-251).

Atalı, M./Ermenek, İ./Erdoğan, E.: Medenî Usûl Hukuku, 7. Bası, Ankara 2024.

Atalı M./Ermenek İ./Erdoğan E.: İcra ve İflas Hukuku 6. Bası, Ankara 2022. (Atalı/Ermenek/Erdoğan- İcra)

Bakır, A.: Türk Haksız Rekabet Hukukunda Dürüstlük Kuralına Aykırı Genel İşlem Şartı Kullanımı ve Yaptırımı, Ankara 2017.

Berger, A.: Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia 1953.

Bilge, N./Önen, E.: Medenî Yargılama Hukuku Dersleri, 3. Baskı, Ankara 1978.

Boran Güneysu, N.: Medenî Yargılama Hukukunda Münasebetsiz Evrak (Okunamayan, Uygunsuz veya İlgisiz Dilekçe), (İzmir Barosu Dergisi, 2, Y. 2024, s. 129-180).

Buckland, W. W.: A Manual of Roman Private Law, Cambridge 1953.

Edis, S.: Medenî Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara 1989.

Erdönmez, G.: Pekcanitez Medenî Usûl Hukuku, 15. Bası, İstanbul 2017.

Görgün, Ş./Börü, L./Kodakoğlu, M.: Medenî Usûl Hukuku, 13. Baskı, Ankara 2024.

Günel, N.: Roma Hukukundan Günümüze Kazandırıcı Zamanaşımı ile Mülkiyetin İktisabı (Usucapio), Ankara 2006.

Günel, N.: Roma Medeni Usul Hukukunda Yargılama Süreci ve İstinaf, Ankara 2007, (Günel-Yargılama).

Gürten, K.: Roma Hukuku'nda Hakkaniyet (Aequitas), Ankara 2008.

Hanağası, E.: Davada Menfaat, Ankara 2009.

Hausmaninger H./Selb W.: Römisches Privatrecht, Wien 1997.

Iustinianus: Institutiones, Çev.: Ziya Umur, İstanbul 1955.

İmre, Z.: Medeni Hukuka Giriş, 2. Bası, İstanbul 1976.

Kale, S.: İflas İçi Adi Konkordato Uygulamasında Ortaya Çıkan Bazı Sorunlar, MİHBİR 13. Antalya Toplantısı 2015, s.271-286).

Karaaslan, V.: Medeni Usul Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi, Ankara 2013.

Karadeniz Çelebican, Ö.: Roma Hukuku, Ankara 2005.

Karagöz, H.: Roma Hukukunda Adalet (Iustitia) ve Hakkaniyetin (Aequitas) Anlamı ve Gerçekleştirme Biçimi, (Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, C. 7, Y. 2020, s. 35-55).

Karakocalı, A.: Roma Medeni Yargılama Hukuku ve Roma Eşya Hukuku Bakımından İstihkak Davası, Ankara 2022.

Kaser, M.: Prätor und Judex im römischen Zivilprozess, (TvR 32, Y. 1964, s. 329-362), (Kaser-Prätor)

Kaser, M.: Römisches Privatrecht, München 1986, (Kaser-Privatrecht).

Kayak, S.: Davalının Davada Hazır Bulunmasını Sağlamaya Yönelik Bir Usul Hukuku Teminatı Olarak Roma Hukukunda Vadimonium Kurumu, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 70, S. 1, Y. 2012, s. 277-300).

Kurt Konca, N.: Medenî Usûl Hukukunda Tarafların Doğruyu Söyleme Yükümlülüğü, Ankara 2016.

Küçük, E.: Roma Hukuku Davalar Sisteminde Actio Popularis, Ankara 2013.

Küçükgüngör, E.: Roma Özel Hukuku'nda Delil ve İspat, (Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998, s. 477-497).

Oğuz, A.: Hukuk Tarihi ve Karşılaştırmalı Hukuk Açısından Uluslararası Ticaret Hukuku: (*Lex Mercatoria*) – Unidroit İlkeleri'nin *Lex Mercatoria* Niteliği, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 50, S. 3, 2001, s. 11-53).

Oğuzman, M. K.: Dürüstlük Kuralına Başvurma Konusunda Bazı Yargıtay Kararlarının Eleştirilmesi, (Prof. Dr. Yaşar Karayalçın'a 65. Yaş Armağanı, Ankara 1988, s. 407-415).

Oğuzman, M. K.: Medeni Hukuk Dersleri, 6. Baskı, İstanbul 1990.

Öcal, B.: Roma Medeni Usul Hukukunda Yargıcın Delilleri Takdiri, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 60, S. 3, Y. 2011, s. 523-570).

Özbay, İ.: Grup Davaları, Ankara 2009.

Özekes, M.: İcra Hukukunda Temel Haklar ve İlkeler, Ankara 2009.

Özekes, M.: Yargılamada Dürüstlük Kuralına Aykırı Davranan Taraf Aleyhine Hükmedilecek Vekalet Ücreti, (Legal Medenî Usûl ve İcra İflâs Hukuku Dergisi 1, Y. 2005, s. 29-49), (**Özekes- Dürüstlük**).

Öztek, S.: Roma Medeni Usul Hukukunun Ana Hatları: Törenden Şekle; Hususî Adaletten Devlet Adaletine, (İstanbul Hukuk Mecmuası 51, S. 1-4, Y. 1985, s. 335-372).

Pekcanitez, H./Erdönmez, G.: 7101 Sayılı Kanun Çerçevesinde Konkordato, İstanbul 2018.

Rado, T.: Roma Hukuku Dersleri: Borçlar Hukuku, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.

Rakochevich, M.: Bona Fides in Roman Civil Procedure, (Ius Romanum: Obligatio, 1/2021, s. 414-435).

Rüzgaresen, C.: Medeni Muhakeme Hukukunda Usul Ekonomisi İlkesi, Ankara 2013.

Söğütlü Erişgin, Ö.: Roma Hukukunda Tarihsel Gelişimi İçerisinde Contractus (Sözleşme) Kavramı ve Sözleşmesel Sorumluluk Ölçütleri, Ankara 2016.

Söğütlü Erişgin, Ö.: Roma Hukuku'nda Yargıcın Reddi (Recusatio), (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 51, S. 1, Y. 2002, s. 97-115), (**Söğütlü Erişgin-Recusatio**).

- Söğütlü, Ö.:** Roma Özel Hukuku, Ankara 2022.
- Sungurtekin Özkan, M./Türkoğlu Özdemir, G.:** Roma Hukukundan Günümüze Medeni Yargılamanın Esasları, Ankara 2008.
- Şahankaya, S.:** Adi Ortaklıklarda Haklı Sebeplerle Fesih ve Ortaklıktan Çıkarma, Ankara 2021.
- Tahiroğlu, B./Erdoğmuş B.:** Roma Usul Hukuku, İstanbul 1997.
- Tamer, D.:** Roma Hukuku, C. 1, İstanbul 2020.
- Tanrıver, S.:** Konkordato Komiseri. Ankara 1993. (**Tanrıver-Komiser**)
- Tanrıver, S.:** Medenî Usûl Hukuku, C. I, Temel Kavramlar ve İlk Derece Yargılaması, 6. Baskı, Ankara 2024.
- Taşpınar, S.:** Medenî Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu (Av. Dr. Faruk Erem Armağanı, Ankara 1999, s. 759-787).
- Taş Korkmaz, H.:** Medenî Usul Hukukunda İradi Taraf Değişikliği, Ankara 2014.
- Tekinay, S. S.:** Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku, 6. Baskı, İstanbul 1992.
- Tercan, E.:** Medeni Usul Hukukunda Gerçeği Söyleme Yükümlülüğü (Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5, S. 1-2, Y. 1996, s. 188-212).
- Türkoğlu Özdemir, G.:** Roma Medeni Usul Hukukunda *Formula* Yargılaması, (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1, C. 7, Y. 2005, s. 167-212), (**Türkoğlu Özdemir-Usûl**).
- Türkoğlu Özdemir, G.:** Roma Usul Hukukunda “Plus Petit” Yasağı ve Medeni Usul Hukukundaki Davayı Genişletme ve Değiştirme Yasağına Olan Etkileri, Ankara 2004, (**Türkoğlu Özdemir-Plus Petit**).
- Uçaryılmaz, T. Ş.:** Bona Fides (Dürüstlük Kuralı), Ankara 2019, (**Uçaryılmaz-Bona Fides**).
- Uçaryılmaz, T. Ş.:** Roma Hukukunda Sözleşmesel Bona Fides (Dürüstlük Kuralı) Kavramı ve Çağdaş Hukuka Etkisi, (Türkiye Barolar Birliği Dergisi 135, Y. 2018, s. 335-382), (**Uçaryılmaz-Sözleşmesel**).
- Umur, Z.:** Roma Hukuku Ders Notları, İstanbul 1999, (**Umur-Roma**).
- Umur, Z.:** Roma Hukukunda İktisabî Müruru Zamanda Hüsnüniyet, İstanbul 1956, (**Umur-Hüsnüniyet**).
- Umur, Z.:** Roma Hukuku Lügatı, İstanbul 1983, (**Umur-Lügat**).
- Üçer, M.:** Roma Hukuku’na Giriş, İstanbul 2020.
- Üstündağ, S.:** Medenî Yargılama Hukuku, İstanbul 2000.
- Watson, A.:** Roman Private Law around BC 200, Edinburg 1971.
- Yeşiller, F. B.:** Eksik Borç, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2024.

Yılmaz, E.: Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi, C. I, 3. Baskı, Ankara 2017.